

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ
УКРАЇНКИ

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

ЛАХТЮК АНАСТАСІЯ ФЕДОРІВНА

**СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО
СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 016 «Спеціальна освіта»

Освітньо-професійна програма

«Корекційна психопедагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

СТАСЮК Людмила Павлівна

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

від _____ 202__ р.

Завідувач кафедри

проф. Кузава І. Б. _____

АНОТАЦІЯ

Лахтюк А. Ф. «Створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти».

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта. Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр», Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

Метою випускової кваліфікаційної роботи є теоретичне обґрунтування та практичне укладання системи роботи з створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти.

Магістерська робота складається з двох розділів. У першому розділі представлено науково - теоретичний аналіз досліджуваної теми. Розглянуто суть поняття «толерантність» у науково - педагогічній літературі та його основні характеристики. Проаналізовано вікові особливості підлітків, зокрема специфіку емоційно-вольової та соціальної сфери розвитку в умовах інклюзивної освіти. Окреслено психолого - педагогічні умови, необхідні для створення толерантного інклюзивного середовища.

Другий розділ містить опис експериментального дослідження реалізації авторської системи створення толерантного інклюзивного середовища у середній ланці закладу загальної середньої освіти. Описано особливості практичного впровадження системи, яке було здійснено на базі Видраницького ліцею Забродівської сільської ради.

Висвітлено результати дослідження, які демонструють позитивну динаміку у рівні маркерів структурних компонентів толерантності учнів, вчителів, батьків та покращення їхнього ставлення до дітей з ООП.

Ключові слова: інклюзія, толерантність, освітнє середовище, педагогічна взаємодія, діти з особливими освітніми потребами.

ABSTRACT

Lakhtyuk A.F. «Creating a tolerant inclusive environment in a general secondary education institution».

Specialty: 016 Special education. Work for the degree of «Master», Volyn National University named after Lesya Ukrainka, Lutsk, 2025.

The purpose of the final qualification work is the theoretical justification and practical development of a system of work on creating a tolerant inclusive environment in a general secondary education institution.

The master's work consists of two sections. The first section presents a scientific and theoretical analysis of the topic under study. The essence of the concept of "tolerance" in the scientific and pedagogical literature and its main characteristics are considered. The age characteristics of adolescents are analyzed, in particular the specifics of their emotional-volitional and social development in the conditions of inclusive education. The psychological and pedagogical conditions necessary for creating a tolerant inclusive environment are outlined.

The second section contains a description of the experimental study of the implementation of the author's system for creating a tolerant inclusive environment in the middle level of a general secondary education institution. The features of the practical implementation of the system, which was carried out on the basis of the Vydranytsky Lyceum of the Zabrodiv Village Council, are described.

The results of the study are highlighted, which demonstrate positive dynamics in the level of markers of structural components of tolerance of students, teachers, parents and improvement of their attitude towards children with special educational needs.

Keywords: inclusion, tolerance, educational environment, pedagogical interaction, children with special educational needs.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. НАУКОВО - ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО ПИТАННЯ.....	9
1.1.Толерантність у наукових дослідженнях: сутність, структура, маркери, функції, принципи.....	9
1.2. Вікові особливості підлітків: емоційно-вольовий та соціальний розвиток у контексті інклюзивної освіти.....	14
1.3. Психолого - педагогічні умови створення толерантного інклюзивного середовища.....	17
Висновки до розділу 1.....	24
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА СИСТЕМА СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	28
2.1.Визначення маркерів толерантності в учасників освітнього процесу.....	28
2.2. Апробація авторської системи створення толерантного інклюзивного середовища у Видраницькому ліцеї Забродівської сільської ради.....	33
2.3. Результати практичного дослідження.....	40
2.4. Методичні рекомендації створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти.....	55
Висновки до розділу 2.....	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Становлення громадянського суспільства в Україні неможливе без глибокого розуміння ключових демократичних цінностей. У контексті інтеграції України у світову спільноту виховання сучасної молоді в дусі толерантності набуває особливої актуальності. Розвиток свідомого та здатного до критичного мислення підростаючого покоління є запорукою мирного співіснування у світі.

Сучасні події нашого життя істотно впливають на розвиток дитячої свідомості, їхню здатність комунікувати та розв'язувати суперечки мирним шляхом. Без розуміння значущості толерантного ставлення і вміння проявляти його до людей, існує ризик втратити молоде покоління.

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активними процесами демократизації та гуманізації освіти, що зумовлює необхідність забезпечення рівного доступу до якісного навчання для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб. З кожним роком збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами, які відповідно до Закону України «Про організацію інклюзивного навчання» мають право навчатися у закладах освіти. Інклюзивна освіта створює умови для повноцінного розвитку дитини та її успішної інтеграції в суспільство.

Одним із пріоритетів НУШ є створення толерантного інклюзивного середовища, яке сприятиме успішній соціалізації дітей із порушеннями психофізичного розвитку в колектив однолітків. Нажаль, ми простежуємо не повну готовність закладів освіти до сприйняття таких дітей у класному колективі. Питання розвитку толерантності в учасників освітнього процесу постає дуже гостро.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Поняття «толерантності» та формування толерантного ставлення учасників освітнього процесу до дітей з ООП розглядається у працях багатьох

українських науковців і педагогів (В. Синьов, П. Гнатенко, В. Пісоцький, В. Гончаров, К. Острозький, Н. Софій, С. Литвиненко).

Проблематику інклюзії та соціалізації дітей з ООП у освітній простір активно вивчали численні науковці, серед яких варто відзначити А. Колупасва, І. Іванова, Ю. Богінська, Н. Ворона, А. Мудрика, О. Савченко. О. Мартинчук, О. Таранченко, Т. Лесіна, І. Дроботько, Л. Канішевська, В. Засенко, С. Миронова, І. Кузава, Т. Ремех.

Особливості підліткового віку в контексті інклюзивної освіти ґрунтовно досліджують: С. Максименко, І. Сингаївська, В. Мороз, В. Бондар, Л. Прохоренко, Л. Савченко.

Ідеї дослідження ґрунтуються на важливих положеннях нормативно правових документів: Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту, «Про порядок організації інклюзивного навчання», Конвенції ООН «Про права дитини», «Про права осіб з інвалідністю» [46] .

Незважаючи на актуальність цієї проблеми для суспільства, праць небагато і у зв'язку з тим, що важливим принципом у роботі із сучасними дітьми є підбір індивідуального підходу. Особливої уваги потребує саме зміна ціннісних орієнтацій учнів, педагогів та батьків. Це й зумовило вибір теми кваліфікаційної магістерської роботи «Створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти».

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практичне укладання системи роботи з створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження: процес створення толерантного інклюзивного освітнього середовища у закладі освіти.

Предмет дослідження: психолого - педагогічні умови необхідні для створення толерантного інклюзивного середовища у середній ланці закладу освіти.

Відповідно до мети та предмета були визначені наступні **завдання дослідження**:

- 1) на основі аналізу педагогічної та психологічної літератури науково обґрунтувати поняття «толерантність», його основні характеристики;
- 2) окреслити вікові особливості підлітків у контексті інклюзивної освіти;
- 3) теоретично обґрунтувати психолого - педагогічні умови необхідні для створення толерантного інклюзивного середовища;
- 4) експериментально апробувати авторську систему толерантного інклюзивного середовища у середній ланці Видраницького ліцею Забродівської сільської ради та на її основі розробити методичні рекомендації.

Наукове припущення, передбачення результатів дослідження.

Розроблена система роботи із створення толерантного інклюзивного середовища сприятиме соціалізації дітей з ООП у закладі загальної середньої освіти. Психолого - педагогічні умови, які є складовими системи зможуть бути реалізовані лише за комплексної, структурованої та системної роботи.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів: аналіз психолого - педагогічної, методичної, наукової літератури для теоретичного аналізу досліджуваної проблеми; класифікації та узагальнення, формулювання висновків; бесіда, спостереження за учасниками освітнього процесу, розв'язування проблемних ситуацій та створення власних, педагогічний експеримент (константувальний, формувальний та контрольний етап), процедура обробки даних до та після проведення роботи.

База дослідження: експериментальна частина магістерської роботи проводилась у Видраницькому ліцеї Забродівської сільської ради,

Ковельський район, Волинська область. У експериментальній роботі брали участь 20 здобувачів освіти інклюзивного класу середньої ланки школи, 18 педагогів та 19 батьків.

Теоретичне і практичне значення дослідження визначається отриманими результатами, які можуть бути використані для подальших досліджень розвитку толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти. Розроблену систему, педагоги можуть використати відповідно до індивідуальних особливостей здобувачів середньої ланки школи.

Апробація та публікація результатів дослідження полягала у:

- підготовці тез *«Психолого - педагогічні умови створення толерантного інклюзивного середовища»* у V Всеукраїнській науково - практичній конференції «Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти», яка проводилась на базі Волинського національного університету імені Лесі Українки (20-21 травня 2025 р., м. Луцьк).

- публікації у співавторстві з Л. Стасюк статті *«Створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти»* (Acta Paedagogica Volynienses, травень, 2025 рік, м. Луцьк) .

Структура кваліфікаційної роботи. Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 6 додатків (18 сторінок), списку використаних джерел (53 найменування). Повний обсяг роботи становить 85 сторінок, основного тексту – 57 сторінка. Робота містить 18 таблиць і 4 рисунка.

РОЗДІЛ І. НАУКОВО – ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО ПИТАННЯ

1.1. Толерантність у наукових дослідженнях: сутність, структура, маркери, функції та принципи.

Актуальність вивчення толерантності зумовлюється зростанням соціальної різноманітності, збільшення міжкультурних контактів між людьми, а також потребує уваги індивідуально - психологічні особливості особистості, що впливають на характер її взаємодії з іншими. У цьому контексті важливим є дослідження генезису поняття, різних підходів до його трактування та виявлення сутнісних характеристик, що відображають його зміст у науковій літературі. Важливо також врахувати історичний аспект становлення поняття, оскільки його походження дозволяє краще зрозуміти первинний зміст поняття.

Толерантність формувалась протягом тривалого часу і походить від латинського слова «tolerantia», що в перекладі означає «здатність переносити, терплячість» [9]. У науковій літературі поняття толерантності трактується неоднозначно, дослідники надають йому різні змістові значення. Водночас більшість із них погоджується, що воно охоплює кілька ключових аспектів:

- толерантність розуміється як «доброзичливе або стримане ставлення до індивідуальних і групових відмінностей у релігії, культурі, світогляді чи поведінці» [38];
- «здатність знижувати власну чутливість до факторів, які можуть викликати напругу або конфлікт» [36];
- толерантність як «форма взаємодії між людьми, групами чи спільнотами, що передбачає прийняття різниці у поглядах та позиціях і повагу до переконань інших» [64];

Перелічені підходи відображають загальне розуміння сутності толерантності в науковому дискурсі. Разом із тим важливими є й погляди окремих дослідників, зокрема Молчанової А.О., яка підкреслює, що

«толерантність є ознакою високого духовного та інтелектуального розвитку людини, групи, суспільства в цілому. Вона зазначає, що толерантність належить розглядати як одну із фундаментальних ознак цивілізованості та тип індивідуального і суспільного ставлення до соціальних і культурних відмінностей, як терпимість до чужих думок, вірувань і форм поведінки» [37; 40]. Таким чином, у підході вченої толерантність постає не лише як етичний принцип, а як інтегральна характеристика зрілого суспільства.

Як зазначає О. Волошина, толерантність – це «терпиме ставлення, повага, сприйняття та розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності; інших поглядів, характерів, звичок; різних культурних груп чи їхніх представників, різноманітних форм самовираження та само виявлення людської особистості» [7]. Таким чином, у визначенні Волошиної акцент робиться на практичному вияві толерантності через прийняття різноманіття та готовність до міжкультурної взаємодії. Порівняння підходів двох вчених дає можливість побачити, що дослідниці акцентують на багатовимірності толерантності, яка охоплює і когнітивні, і емоційні, і поведінкові аспекти взаємодії між людьми.

У своїх дослідженнях О. Савченко визначає толерантність як соціальну і особистісну цінність, «як усвідомлення особою необхідності доброзичливого або стриманого ставлення до відмінностей між людьми у широкому розумінні, уникнення нетерпимості, поцінування різноманітності у природі, культурі, релігії, у людських стосунках» [46]. Це дає підстави вважати, що Савченко підкреслює насамперед ціннісний та етичний компонент толерантності, який визначає поведінкові вибори особистості.

О. Максимова аналізуючи розвиток толерантності в історичному контексті, вважає, що «толерантність, це не стільки якість, риса особистості, скільки її стан, який реалізується тут та зараз» [33]. У даному підході простежується розуміння толерантності як динамічного процесу, що проявляється ситуативно та залежить від конкретних умов взаємодії.

На думку Б. Барчі та Е. Шелеї, толерантність доцільно розглядати не як «сформовану рису особистості, а як складний і динамічний психологічний процес» [1 с. 63]. Він не зводиться лише до наявності певних знань, умінь чи навичок, а ґрунтується на системі внутрішніх ресурсів людини, що забезпечують конструктивне реагування на відмінні погляди та позиції. Дослідники підкреслюють, що здатність до толерантної поведінки потребує цілеспрямованого та послідовного розвитку у всіх сферах життєдіяльності. Цей процес відбувається значно ефективніше за умови відкритості особистості до нових ідей, готовності виходити за межі власних усталених уявлень і сприймати індивідуальність інших людей [49].

У сучасному науковому дискурсі важливе місце у визначенні змісту поняття «толерантність» посідають міжнародні нормативні документи. З-поміж них особливу значущість має «Декларація принципів толерантності» ЮНЕСКО, яка заклала загальновизнані підходи до розуміння цього явища, толерантність визначається як «...повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності» [9]. З огляду на це, міжнародний підхід розглядає толерантність як глобальний принцип співжиття та невід'ємну складову демократичних відносин.

В умовах інклюзивного середовища поняття толерантність набуває особливої значущості, тому що забезпечує прийняття індивідуальних особливостей, позитивну взаємодію між учнями з ООП та їхніми однолітками [4]. Потребує уваги аналіз структурних компонентів, що є методологічною основою для вивчення особливостей школярів у інклюзивних класах. Узагальнення наукових підходів до визначення структури толерантності (К. С. Гнатовська, Л. І. Залановська, О. В. Мартинчук) дає підстави розглядати її як багатокомпонентне утворення, що проявляється через конкретні маркери [39]. А саме: когнітивний компонент толерантного ставлення включає знання, переконання та установки, які формують розуміння і сприйняття дітей з

ООП. Цей компонент спрямований на розвиток об'єктивного та безстороннього погляду на особливості і можливості таких дітей, а також на усвідомлення важливості інклюзивної освіти. Основними маркерами когнітивного компонента є: знання про ООП, розуміння значення та потреб інклюзії, усвідомлення стереотипів і упереджень щодо дітей з особливими потребами [50].

Після з'ясування змісту когнітивного компонента важливо звернутися до емоційного складника толерантності, адже саме він відображає внутрішнє ставлення особистості до індивідуальності та визначає якість її емоційної взаємодії з дітьми з ООП. Емоційний компонент включає наявність таких маркерів як: співчуття, емпатія, повага та прийняття [50].

Разом із тим, сформованість емоційного складника не забезпечує повноцінної реалізації толерантності без їхнього зовнішнього вияву в реальній соціальній взаємодії. У зв'язку з цим доцільним є звернення до аналізу поведінкового компонента, який відображає конкретні дії, моделі взаємодії та форми практичної діяльності особистості щодо дітей з особливими освітніми потребами. Ця поведінка проявляється в різних сферах життя, таких як комунікація, взаємодія та вирішення конфліктів. Маркерами поведінкового компонента є: здатність до толерантного вираження і відстоювання власної позиції, готовність до толерантної позиції інших, вміння домовлятися та знаходити компроміс в спірних питаннях, толерантна поведінка в напружених ситуаціях [62].

Виявлені маркери кожного структурного компонента толерантності дають змогу не лише конкретизувати її зміст, а й окреслити ті функції, які вона виконує в інклюзивному освітньому середовищі.

Ми розглянули позицію О. Мартинчук, яка пропонує таку класифікацію функції толерантності:

- мотиваційна функція - проявляється через внутрішню мотивацію до прийняття іншого спонукає прийняти багатоманітність дійсності, сприйняти індивідуальність іншої людини, включає інтерес до

позицій інших людей, прагнення до розширення контактів, діалогів, до конструктивної взаємодії з оточуючими;

- інформаційна – дозволяє отримати повноцінну інформацію про думки, позиції, ставлення інших людей, про ситуацію у різних ракурсах;
- регулятивна – впливає на встановлення і підтримання взаємин з оточуючими, дозволяє їх поглиблювати та стабілізувати;
- адаптивна – дозволяє пристосовуватись до нових умов діяльності, до своїх партнерів, сформувати стійке позитивне ставлення до співпраці [34].

Визначені функції толерантності окреслюють її ключову роль у взаємодії педагога з учнями, проте для їх ефективної реалізації необхідне дотримання відповідних педагогічних норм, що формують систему принципів толерантності:

- рівність між представниками різних етнічних груп (усі люди мають рівний доступ до соціальних виплат, незалежно від статі, раси, національності, релігії чи приналежності до будь-якої іншої групи);
- взаємна повага, дружба та толерантність усіх членів суспільства до представників інших соціальних, культурних та релігійних груп [54];
- відмова від застосування насильства як неприйняттого засобу залучення особи до будь-якої ідеї [51;56];
- рівні можливості брати участь у політичному житті всіх членів суспільства;
- захищати та розвивати культурні особливості та мови етнічних меншин, які гарантовані законом;
- справжня можливість дотримуватися всіх культурних традицій у суспільстві [52];
- свобода віросповідання за умови, що це не порушує права та можливості представників інших конфесій;
- співпраця та солідарність у вирішенні загальних проблем;

- заперечення негативних стереотипів у сфері міжетнічних відносин та гендерних відносин [9].

Отже, проведений теоретичний аналіз дає змогу нам стверджувати, що толерантність є багатовимірним поняттям, яке поєднує когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти й виявляються через відповідні маркери. Сучасні дослідники трактують толерантність як цінність, принцип соціальної взаємодії та динамічний процес, який забезпечує прийняття різноманітності, повагу до індивідуальних відмінностей і готовність до конструктивного діалогу. Таким чином, толерантність постає як фундаментальна умова демократичного співжиття та ефективної взаємодії в поліетнічному й різноманітному суспільстві.

1.2. Вікові особливості підлітків: емоційно-вольовий та соціальний розвиток у контексті інклюзивної освіти.

Сучасні наукові дослідження описують підлітковий вік як «вирішальний період для розвитку соціальних і емоційних навичок, важливих для психічного благополуччя особистості» [16], водночас підкреслюючи, що він є «одним з найважливіших, сенситивних періодів онтогенетичного розвитку, який супроводжується глибокими психофізичними, когнітивними та соціально-психологічними змінами» [41]. Таке розуміння підкреслює комплексність і багатовимірність цього вікового етапу, що вимагає врахування широкого спектра умов розвитку.

Як зазначають дослідники (І. Булах, Т. Титаренко, О. Киричук, О. Слободянюк) підлітковий період характеризується такими особливостями:

- підлітковий вік є періодом інтенсивних особистісних змін, коли формуються емоційна стабільність, самоконтроль і внутрішня самосвідомість [61];
- активний пошук ідентичності та формування життєвих смислів, що визначає поведінку та ціннісні орієнтації молоді особистості [29];

- посиленням потреби у самоствердженні, прагненням до незалежності та підвищеною чутливістю до оцінки однолітків [23];
- високою емоційною реактивністю підлітків, яка зумовлює труднощі у вольовій регуляції поведінки та формуванні стабільних емоційних станів [6].

Узагальнення зазначених особливостей свідчить, що підлітковий вік є надзвичайно складним і динамічним етапом онтогенезу, упродовж якого відбуваються глибокі зміни в емоційній, когнітивній та соціальній сферах розвитку. У цей період молодь активно шукає власну ідентичність, переживає зміни у сфері самосвідомості та прагне до самоствердження. У працях Л. Ельконіна, І. Беха та інших дослідників підкреслюється, що в підлітковому віці відбувається активне формування самосвідомості, розвиток рефлексії та становлення соціальної позиції, що зумовлює специфічні освітні потреби школярів цього віку.

Варто також наголосити, що молодший підлітковий вік (10–12 років) є перехідним проміжком між дитинством та отроцтвом, тому має свою специфіку. У ранньому підлітковому віці центральними питаннями є проблема незалежності, усвідомлення себе, інтерес до власного тіла, однолітків, цінностей, моделей поведінки. Саме на межі переходу від молодшого шкільного до підліткового віку вирішуються специфічні завдання особистісного розвитку і дорослішання, відбувається прийняття культурних цінностей, що визначають життєві пріоритети. З'являються прояви замкненості, сором'язливості, які провокують збільшення конфліктів [3; 57].

Дослідник Н. Бончук вказав, що в період підліткового становлення самосвідомості і формування особистості відбувається умовний поділ соціального середовища на групи «Чужі» і «Свої». За певних умов така поляризація може сприяти формуванню інтолерантних установок, адже група «Свої» набуває однозначно позитивних рис, а «Чужі» перетворюються в явно негативну категорію, що неминуче приводить до

пошуку ворога [61]. Така поведінка підлітків може ґрунтуватися також на психологічних, фізіологічних та низці інших критеріїв. Це дає підстави стверджувати, що підлітковий вік є специфічним та надзвичайно важливим етапом становлення соціальної позиції особистості.

Загальні вікові особливості підлітків дозволяють глибше зрозуміти закономірності їх емоційного, вольового та соціального розвитку, що визначають специфіку проявів поведінки у навколишньому середовищі. Враховуючи це, аналіз підліткового віку набуває особливої значущості в умовах інклюзивної освіти, де ефективність педагогічної підтримки залежить від індивідуальних особливостей кожного учня.

Емоційна нестабільність та імпульсивність, характерні для підліткового періоду, істотно впливають на соціальну взаємодію. Вчені наголошують, що «комунікативний досвід значно впливає на емоційність підлітків», що визначає потребу в створенні безпечного простору для конструктивної взаємодії та розвитку емпатії між учнями. У контексті інклюзії це особливо важливо, оскільки взаємне сприйняття різноманітності залежить від сформованих соціально-емоційних компетентностей.

Більшість підлітків з ООП характеризуються низьким рівнем адаптації та навіть дезадаптації до сучасного соціуму, що досить часто призводить до появи девіантної поведінки. Однією з причин девіантної поведінки та соціальної дезадаптації підлітків часто стає їх нездатність до адекватного сприйняття та розуміння ситуацій, що пов'язані з необхідністю подолання життєвих труднощів. Більш того, особливі підлітки характеризуються бажанням бути дорослим та авторитетним, саме тому вони досить легко піддаються навіюванню, впливу сторонніх людей. У результаті, на таких осіб легко чинити вплив, залучати до здійснення правопорушної поведінки чи злочинів, а також залучати їх у протизаконні дії [64 с. 336].

Для підлітків з ООП характерним є недостатній рівень усвідомлення власного «Я», труднощі або порушення взаємовідносин з навколишнім

світом та між окремими психологічними утвореннями (між мотивами та самооцінкою, цінностями та самооцінкою, між «Я-ідеальним» та «Я реальним», зокрема у соціальному аспекті) [63 с. 219].

На розвиток емоційно-почуттєвої сфери у дітей підліткового віку впливають такі чинники:

1. Фізіологічні чинники зумовлені особливостями зростання та статевого дозрівання. У цей період відбувається фізичний розвиток організму, що впливає на емоційну стабільність та сприйняття себе. Зростає увага до інстинктів, процес збудження превалює над процесом гальмування, що може призводити до підвищеної збудливості.

2. Психологічні чинники пов'язані з формуванням категорії моральності, самоідентифікації та соціальної позиції. Важливим аспектом цього періоду, який потребує прискіпливої уваги, є самооцінка. Доведено, що підлітки не завжди здатні адекватно оцінити власні можливості, схильні до максималізму, що може призвести до підозрілості, озлоблення, дратівливості або ж байдужості, апатії, індіферентності.

3. Соціально-психологічні чинники пов'язані з позиціонуванням підлітком себе в соціумі, розумінням себе частиною суспільства. На перший план виходять роздуми про подальше життя, вибір професії, реалізацію власних амбіцій та можливостей. Емоційний план при цьому характеризується так званим відчуттям «дорослості», що зумовлює потребу в незалежності, вихід із-під контролю та опіки дорослих [65].

Емоційні переживання підлітків характеризуються глибиною, міцністю, тривалістю, вони більш різноманітні за змістом і спрямованістю порівняно із молодшими школярами. Центральним новоутворенням у сфері почуттів підлітка є «почуття дорослості», що виявляється як суб'єктивне переживання готовності бути повноправним членом суспільства дорослих. Високого розвитку починають набувати інтелектуальні почуття, зокрема любов, почуття нового, здивування, сумніву, упевненості, невпевненості тощо. Збагачуються естетичні почуття та емоційна вразливість [55].

В учнів підліткового віку формуються типові моделі поведінки на реакції на спілкування з іншими людьми. Але у дітей з особливими освітніми потребами такі прояви мають свої особливості – наприклад, у разі інтелектуальних порушень чи розладів аутистичного спектру.

Т. Шепелік визначила, що підлітки з інтелектуальними порушеннями відстають у темпах становлення особистості від ровесників із типовим розвитком через відсутність усвідомлення та використання можливостей до саморозвитку й самовдосконалення. Для них характерна інфантилізація життєвої сфери особистості, що зумовлено низьким рівнем усвідомлення життєвих орієнтацій. Це проявляється в низькій цілеспрямованості, недорозвитку мотивації до діяльності та самоконтролю, недостатньому усвідомленні власного майбутнього тощо [59].

Особливостями соціалізації підлітків з ООП є:

- підвищене невротичне переживання страху, тривоги, стресів, які характеризують різні групи осіб з порушеннями психофізичного розвитку, що призводять до порушення усвідомлення себе, формування неадекватної самооцінки тощо [43];
- підвищена залежність від свого соціального оточення, сугестивність, навіюваність, від так, протекціоністське (заступницьке) виховання надає особливо сильний деформуючий вплив на особистість [44];
- знижений рівень витривалості та стійкості до навантажень, що обумовлено накопиченням стресових ситуацій, які негативно впливають на формування цілісності особистості, врівноваженість психічних, емоційних процесів та свідому регуляцію діяльності. Відзначається схильність до усамітнення, «входження у власний внутрішній світ», безпорадність, що викликає тривожність [46];
- складнощі самореалізації, оскільки вже усвідомлюючи власні особливі освітні потреби виникає певна недостатність та недосконалість можливостей для повноцінного життя;

- зниження загальної активності, ослаблення мотиваційної сфери та інші [66, с. 102].

Узагальнення наведених характеристик дає підстави стверджувати, що соціалізація підлітків з особливими освітніми потребами є багатовимірним та складним процесом, який значною мірою визначається як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. З урахування специфіки емоційно-вольової та соціальної сфер розвитку підлітків з ООП є ключовим чинником підвищення ефективності інклюзивного навчання та забезпечення повноцінного розвитку особистості в умовах закладу загальної середньої освіти.

Отже, аналіз вікових особливостей емоційно-вольового та соціального розвитку підлітків в умовах інклюзивного навчання засвідчує, що саме ці сфери є визначальними для успішного становлення особистості у перехідний період. Підвищена емоційна вразливість, імпульсивність, нестійкість самооцінки та труднощі саморегуляції, характерні для багатьох підлітків з ООП, ускладнюють їх взаємодію з оточенням і висувають особливі вимоги до організації освітнього процесу. Соціальна незрілість, залежність від думки дорослих або однолітків, підвищена навіюваність та труднощі включення у групові форми діяльності потребують спеціально створених умов для підтримки гармонійного розвитку.

1.3. Психолого-педагогічні умови ефективної соціалізації дітей з ООП у закладі загальної середньої освіти.

Перш ніж окреслити особливості соціалізації дітей з ООП у закладі загальної середньої освіти, необхідно звернутися до уточнення змісту ключового поняття «психолого – педагогічні умови». У науковій літературі досліджуване поняття має різні трактування:

- сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, які створюють оптимальні можливості для розвитку особистості та реалізації освітнього процесу [8, с. 46];

- спеціально організовані педагогом обставини та психолого-педагогічні передумови, що сприяють формуванню навчальної діяльності та особистісному становленню учня [12, с. 58];
- комплекс взаємопов'язаних психічних і педагогічних впливів, що забезпечують результативність навчання та виховання Н. Ничкало [7, с. 112];
- сукупність педагогічних дій і психологічних чинників, за яких розвиток особистості відбувається найпродуктивніше [7, с. 81];
- комплекс умов, які забезпечують можливість ефективного навчання, виховання та соціалізації дітей з ООП [4, с. 19].

Узагальнення наукових підходів до трактування поняття «психолого-педагогічні умови» дає змогу дійти висновку, що більшість українських дослідників (О.Савченко, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Бондар, А. Колупаєва) розглядають їх як сукупність спеціально організованих обставин і чинників, які забезпечують оптимальні можливості для розвитку, навчання та соціалізації дитини, зокрема дитини з ООП.

Спираючись на теоретичний аналіз суті досліджуваного поняття, нами були визначені ключові психолого - педагогічні умови необхідні для соціалізації дітей з ООП у закладі освіти, а саме:

- 1) налаштування педагогічного колективу, підвищення рівня їхньої професійної готовності до роботи в інклюзивному середовищі;
- 2) розвиток толерантності серед здобувачів освіти, зокрема формування у шкільному колективі поваги до відмінностей, створення атмосфери підтримки та взаєморозуміння, що включає і дітей з особливими освітніми потребами;
- 3) налагодження співпраці з батьківським колективом, яка полягає у встановленні партнерських відносин між школою та родиною.

Обґрунтуємо кожну з вищенаведених педагогічних умов детальніше.

Першою умовою успішної соціалізації дітей з ООП у закладі освіти є налаштування педагогічного колективу. Педагогічна толерантність розглядається сучасною наукою як один із ключових професійних компонентів, що забезпечує ефективну взаємодію між учителями та учнівським колективом у тому числі із дітьми з ООП. У контексті реформування української освіти та розширення інклюзивного простору саме толерантність стає критерієм готовності педагога до прийняття різноманітних проявів індивідуальності, підтримки емоційної безпеки та створення сприятливих умов соціалізації [10].

Готовність педагогів до роботи з дітьми з ООП визначається як складне інтегративне утворення, що включає:

- ❖ мотиваційний компонент, який стосується внутрішньої установки вчителя на співпрацю, прийняття різноманітності та підтримку кожної дитини [17];
- ❖ когнітивний компонент охоплює знання про особливості розвитку, типологію порушень, специфіку навчальних потреб та можливості адаптації чи модифікації освітнього процесу [20];
- ❖ емоційно-вольовий компонент проявляється у здатності педагога зберігати самоконтроль, бути терплячим, доброзичливим, а операційний — у вмінні здійснювати педагогічні дії, спрямовані на соціалізацію дитини з ООП в колектив [11].

Толерантність педагога не є вродженою властивістю, а формується у процесі професійної підготовки, систематичної самоосвіти та рефлексивного аналізу педагогічної діяльності. Як влучно підкреслює академік О. Савченко: «Толерантність педагога – це передусім його життєва позиція. Він має усвідомити, що толерантність є соціальною та індивідуальною цінністю не тільки освіти, а й суспільства загалом. Тоді

толерантна позиція педагога проявлятиметься у повсякденних вчинках, словах, що створюють освітній простір, у якому він працює з дитиною» [68].

Від загального прийняття педагогом концепції інклюзії, від його толерантного ставлення до дітей з особливими потребами та їх батьків прямо залежить успішність даного процесу. Науковці стверджують, що більшість педагогів в Україні наразі негативно або нейтрально ставляться до інклюзивної освіти [59. с. 153].

Готовність педагогів є однією з ключових умов організації інклюзивного навчання. Вона передбачає досягнення певного рівня розвитку професійних і особистісних якостей, які забезпечують ефективність їхньої діяльності в умовах інклюзивної освіти [18, 19]. Педагог, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами, важливими передусім є такі якості: готовність до надання допомоги, милосердя, емпатія, толерантність та педагогічний оптимізм.

На думку А. Колупаєвої, психологічну готовність педагога до інклюзивної освіти слід розглядати як «інтегровану здатність особистості, яка включає систему мотивів, станів, знань, умінь і навичок, певного досвіду вчителя, особистісних якостей, які забезпечують успішну педагогічну діяльність» [22]. С. Миронова наголошує, що формування психологічної готовності педагогів «...є не лише однією з умов запровадження інклюзивної освіти, її ефективності, а й шляхом до суспільної інтеграції різних верств населення» [35].

Якщо А. Колупаєва розглядає психологічну готовність педагога до інклюзивної освіти як інтегровану здатність, що охоплює систему мотивів, знань, умінь і особистісних якостей, то С. Миронова доповнює цей підхід, підкреслюючи, що формування такої готовності є не лише умовою ефективного впровадження інклюзивної освіти, а й важливим чинником суспільної інтеграції різних груп населення..

Ю. Бойчук визначає інклюзивну компетентність педагога як «інтегративно особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати

професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби учнів з особливими освітніми потребами, забезпечуючи включення їх в освітнє середовище, створюючи умови для їх розвитку й саморозвитку, повноцінної соціалізації» [21]. Таким чином, інклюзивна компетентність педагогів належить до рівня спеціальних (фахових) компетентностей.

Другою умовою створення толерантного інклюзивного середовища є виховання толерантності в учнівської спільноти. Звичайні діти не завжди можуть зрозуміти особливості свого однолітка, особливо під час підліткового віку, коли учні є імпульсивними та здатні проявляти інтолерантне ставлення до дітей з ООП.

Як справедливо зазначає Ю. С. Котелянець, розвиток толерантності серед учнів необхідно розпочинати з виховання «стійкого прояву дружелюбності до однокласників і однолітків, ввічливості у взаєминах, стриманості у вираженні негативних почуттів та нетерпимого ставлення до агресії й жорстокості». На думку дослідниці, саме формування таких поведінкових установок створює підґрунтя для доброзичливого мікроклімату у шкільному колективі [7].

Підтримує цю думку І. Дроботько, яка підкреслює, що присутність дитини з ООП у класі має значний виховний потенціал, оскільки сприяє розвитку уважності, емпатії, чуйності та готовності допомагати іншим. Вчена наголошує, що інклюзивне середовище формує у школярів гуманістичні цінності та розширює їх соціальний досвід [12]. Особливої актуальності це набуває в умовах війни, коли, за словами авторки, зростає кількість дітей, які мають особливі освітні потреби, а школа стає простором, де діти навчаються не лише академічним знанням, але й людяності та співчуттю. Отже, окрім навчального аспекту, надзвичайно важливим є створення сприятливого психологічного клімату, організація занять і заходів, що розвивають емпатію, толерантність та взаємоповагу.

Найчастіше на ставлення учнів до однолітків з ООП, в першу чергу, впливають особливості їх поведінки та пізнавальної активності. Зокрема, як вказує Т. Ілляшенко, у значної частини дітей з ООП основною причиною неуспішного навчання є неспроможність цілеспрямовано працювати, недостатній розвиток довільності. Вони мають нестійку увагу, низьку працездатність, не можуть керувати поведінкою (не подумавши, така дитина хапається за все і тут же кидає, зіткнувшись із першою трудностю, береться до чогось іншого) [25].

Важливою умовою існування толерантного інклюзивного середовища є співпраця із батьківською громадою. Як показує нам статистика, батьки звичайних дітей часто негативно відносяться до інклюзивного навчання. На їх думку, педагог приділяє більше уваги дитині з особливими освітніми потребами. Сьогодні ми спостерігаємо поодинокі ситуації, коли на майданчик приходить дитина, яка має певні особливості, то батьки відразу забирають звичайних дітей, тим самим проявляють неповагу і не доброзичливість до неї.

В. Вінс, Т. Садкова зауважують, що батьки дітей з типовим розвитком турбуються про те, що їх дитина відволікається від освітнього процесу, спостерігаючи за учнем з ООП, або ж їй може бути неприємно бачити психофізичні порушення (рухові парези, незграбність), чи відчувати наслідки ненавмисного заподіяння шкоди речам. Наприклад, «учень з ООП може не побачити чи не почути присутності іншої дитини, штовхнути її ненавмисно при виконанні своїх рухових дій, чи скинути зі столу книгу чи інше приладдя, наступити на портфель та ін. Це не значить на навмисність її дій, однак батьки дітей з типовим розвитком вважають, що їх дітям може бути неприємним таке ставлення дитини з ООП до інших учнів та їх майна»[5].

Як зазначає Г. Люлька, батьківська толерантність виступає важливим чинником формування приймаючого середовища, оскільки «готовність дорослих до терпимого та доброзичливого ставлення є підґрунтям для

розвитку дитини та її соціальної адаптації» [28]. Це означає, що ставлення батьків прямо впливає на те, як дитина сприймається однолітками, та визначає рівень підтримки, яку вона отримує у шкільному середовищі.

Проблема батьківських установок у контексті інклюзії розкривається також у працях Т. Ремех та Є. Мельничук, які наголошують, що толерантність дорослих формується як соціально-педагогічна якість і проявляється у «готовності приймати іншу людину, поважати її особливості та визнавати право на відмінність [13]. Отже, розвиток толерантності батьків не є суто особистісним процесом — він формується через соціальну взаємодію, вплив освітнього середовища та практики співпраці між школою і родиною.

Узагальнивши аналіз наукових підходів і ключових психолого-педагогічних умов, можна зробити висновок, що ефективна соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти можлива лише за умови системної й цілеспрямованої роботи всіх учасників освітнього процесу. Насамперед визначальним чинником виступає професійна та психологічна готовність педагогічного колективу, що проявляється в толерантності, гнучкості, знаннях про особливості розвитку дітей з ООП і здатності адаптувати освітнє середовище. Не менш важливою є робота з учнівською спільнотою, спрямована на виховання емпатії, доброзичливості, взаємоповаги та подолання стереотипів. Підвищення у батьків рівня поінформованості, розвиток толерантності та залучення до спільних виховних і освітніх процесів створюють підтримувальне середовище, яке значно посилює можливості дитини з ООП для успішної адаптації та соціалізації

Таким чином, реалізація описаних психолого-педагогічних умов забезпечує комплексну підтримку дітей з ООП, сприяє формуванню інклюзивної культури та підвищує ефективність їхнього навчання й соціальної взаємодії у шкільному середовищі.

Висновки до 1 розділу

1. Проведений теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що толерантність є складним, багатовимірним і динамічним феноменом, який має суттєве значення для організації ефективної взаємодії в сучасному соціумі та, зокрема, в інклюзивному освітньому середовищі. У науковому дискурсі толерантність розглядається не лише як етична норма чи моральний принцип, але й як інтегральна характеристика особистості та суспільства, що визначає якість міжособистісних відносин, рівень духовного розвитку та здатність до конструктивного співіснування.

2. Підлітковий вік є складним і динамічним періодом розвитку, упродовж якого відбуваються значні зміни в емоційній, вольовій та соціальній сферах, що особливо гостро проявляються у підлітків з особливими освітніми потребами. Емоційна нестабільність, підвищена чутливість, труднощі саморегуляції та формування ідентичності зумовлюють їхню вразливість у соціальних взаємодіях та підвищують ризик дезадаптації. Низька самооцінка, навіюваність і залежність від оточення потребують створення спеціально організованого, підтримувального освітнього середовища. Саме педагогічний супровід, спрямований на розвиток соціально-емоційних компетентностей та формування позитивної «Я-концепції», є визначальним чинником успішності їх соціалізації. Таким чином, врахування вікових особливостей підлітків з ООП є необхідною умовою ефективного інклюзивного навчання.

3. Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що успішна соціалізація дітей з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої освіти можлива лише за умови створення цілісної системи психолого-педагогічних умов. Ключовими серед них є професійна та особистісна готовність педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, формування толерантного й підтримувального учнівського колективу, а також конструктивна співпраця з батьками. Сукупність цих умов забезпечує прийняття, безпечний психологічний клімат і рівний доступ до соціальної

взаємодії, що, у свою чергу, створює оптимальні можливості для розвитку, адаптації та повноцінної соціалізації дітей з ООП. Таким чином, реалізація інклюзивної практики потребує системності, узгодженості дій та спільної відповідальності всіх учасників освітнього процесу.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДНО - ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА СИСТЕМА СТВОРЕННЯ ТОЛЕРАНТНОГО ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Визначення рівня толерантності в учасників освітнього процесу за маркерами толерантного ставлення.

З метою виявлення рівня толерантності в учасників освітнього процесу, ми провели дослідно - експериментальне дослідження на базі Видраницького ліцею Забродівської сільської ради. У якому взяли участь 20 учнів інклюзивного класу середньої ланки школи, 18 вчителів та 19 батьків.

Дослідницька робота включала три етапи:

- на першому (константувальному етапі) нами було виявлено наявний рівень толерантності в учасників освітнього процесу за допомогою маркерів толерантного ставлення, відповідно до кожного компоненту структури;
- другий етап (формульальний) передбачав створення та апробацію системи роботи за умови співпраці з дітьми, педагогами та батьками у досліджуваному середовищі;
- на третьому етапі ми провели повторне виконання діагностувальних завдань для моніторингу динаміки розвитку толерантності в учасників освітнього процесу після завершення експерименту.

Застосовувався комплекс діагностичних методів, придатних для дітей підліткового віку, педагогів та батьків: спостереження, бесіда, психологічні методики, які проводилися з 2 вересня 2024 року – по 30 вересня 2024 року. Діагностичні завдання було вирішено розподілити змістовно за блоками, що дало змогу комплексно оцінити маркери когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів толерантності [53].

Блок №1. Емоційний компонент толерантності (емпатія, співчуття, повага) А) Методика «Кольоровий тест відносин» [24] полягала у виявленні емоційного ставлення учнів класу до дітей з особливими

освітніми потребами за допомогою кольорних пріоритетів. Експериментатор пропонував 8 кольорових карток (червоний, жовтий, синій, зелений, фіолетовий, коричневий, сірий, чорний).

Умова була обрати 2 кольори: для себе і дитини з ООП. Після кожного вибору можна запитати: «Чому саме цей колір?». Вправу можна виконувати індивідуально або під час групової діяльності. Результати дослідження нами проаналізовані і відображено у табл 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати методики «Кольоровий тест відносин»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
4	20%	7	35%	9	45%

Б) Використання методики «Закінчи речення» передбачало виявлення експериментатором емоційної реакції педагогів під час взаємодії з учнями з особливими освітніми потребами. Їм пропонується дописати незавершені речення, що стосуються різних ситуацій взаємодії у інклюзивному класі. Для виконання цієї методики використовувалися буденні шкільні ситуації у досліджуваному закладі освіти. Усі результати ми вказали у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати за методикою «Закінчи речення»

Високий		Середній		Низький	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
2	16%	12	67%	3	17%

В) Методика «Емоційні метафори» включала в себе виявлення емоційних реакцій, співчуття та прийняття батьківського колективу класу до дітей з ООП, через використання запропонованих експериментатором метафор. Батькам дають 10 – 12 карток з метафорами, потрібно обрати ту

яка найбільше відповідає їхньому ставленню до дитини з ООП і пояснити чому. Отримані результати систематизовано та подано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати методики «Емоційні метафори»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть батьків	%	К-ть батьків	%	К-ть батьків	%
5	26%	9	47%	5	19%

Блок № 2. Когнітивний компонент толерантності (знання, переконання, усвідомлення)

А) У межах дослідження було використано методику «Розв’язання проблемних ситуацій» [26] завданням якої було визначення когнітивних маркерів в учнів, використовуючи те, як вони запропонують завершення запропонованих ситуацій. Експериментатор пропонує учням класу короткі ситуації, у якій описано взаємодію з дитиною з ООП. Перелік ситуації подано у Додатку А. Узагальнену інформацію щодо результатів подано у табл. 2.4

Таблиця 2.4

Результати методики «Незавершені історії»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть учнів	%	К-ть учнів	%	К-ть учнів	%
4	20%	7	35%	9	45%

Б) Методика «Когнітивні карти взаємодії» була обрана з метою виявлення особливостей маркерів когнітивного компоненту толерантності у педагогів до дітей з особливими освітніми потребами. Експериментатор пропонує педагогам листок, по середині якого написано слово діти з особливими освітніми потребами, потрібно розписати кругом його і

показати стрілочками думки, які асоціюються з цим поняттям. Результати були систематизовано і відображено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Результати методики «Когнітивні картки взаємодії»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
4	22%	5	26%	9	50%

В) Застосування методики «Ментальна карта інклюзії» допомогло визначити рівень маркерів когнітивного компоненту толерантності у батьківського колективу. Експериментатор пропонує батькам зобразити у вигляді схеми, які на їхню думку є плюси та мінуси інклюзії. Результати методики оброблені та представлено у табл. 2.6 для наочності.

Таблиця 2.6.

Результати методики «Ментальна карта інклюзії»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть батьків	%	К-ть батьків	%	К-ть батьків	%
3	15%	6	31%	10	52%

Блок № 3. Поведінковий компонент толерантності (здатність до толерантного вираження, готовність до толерантної позиції, вміння домовлятися, толерантна поведінка)

А) Спостереження за учнями у процесі освітньої діяльності.

Метою спостереження було виявити реальні прояви маркерів поведінкового компоненту толерантності в учнів під час освітньої діяльності, зокрема під час взаємодії з однокласниками з особливими освітніми потребами. Застосовувався прямий вид спостереження, який проводився нами протягом місяця, перебуваючи постійно з дітьми на

уроках, перервах, позакласних заходах. Рівні проявів досліджуваних маркерів фіксувалися та подані у вигляді таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

***Результати маркерів поведінкового компоненту толерантності
виявлених за допомогою спостереження***

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть учнів	%	К-ть учнів	%	К-ть учнів	%
5	25%	9	45%	6	30%

Б) Аналіз роботи педагогів у процесі їхньої взаємодії з дітьми з ООП. Даний підхід полягав у спостереженні та оцінюванні дій педагога під час навчального процесу у інклюзивному класі з дітьми з ООП. Нами вивчалися конкретні маркери поведінкового компоненту толерантності, а саме: підтримка та допомога учням, включення дітей у колективну діяльність, реагування на поведінку дітей на уроці, вміння адаптувати та модифікувати завдання. Результати нами проаналізовані і відображені у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Результати аналізу роботи педагогів під час взаємодії з дітьми з ООП

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
4	22%	8	44%	6	34%

В) З метою визначення рівня маркерів поведінкового компоненту толерантності у батьків до дітей з ООП, було використано методику «Аналіз педагогічних ситуацій» [27]. Вона дозволяє оцінити реальну готовність батьків до прояву толерантної поведінки у ситуаціях взаємодії у шкільному середовищі. Експериментатор пропонує кожному учасникові певну

ситуацію, обрати варіанти їхньої поведінки або вони пропонують власний підхід. Узагальнені дані представлено у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9.

Результати методики «Аналіз педагогічних ситуацій»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
3	15%	6	31%	10	52%

Отримані результати визначення рівнів толерантності через маркери толерантного ставлення в учасників освітнього процесу на константувальному етапі відображено на рис. 2.1 у відсотковому співвідношенні.

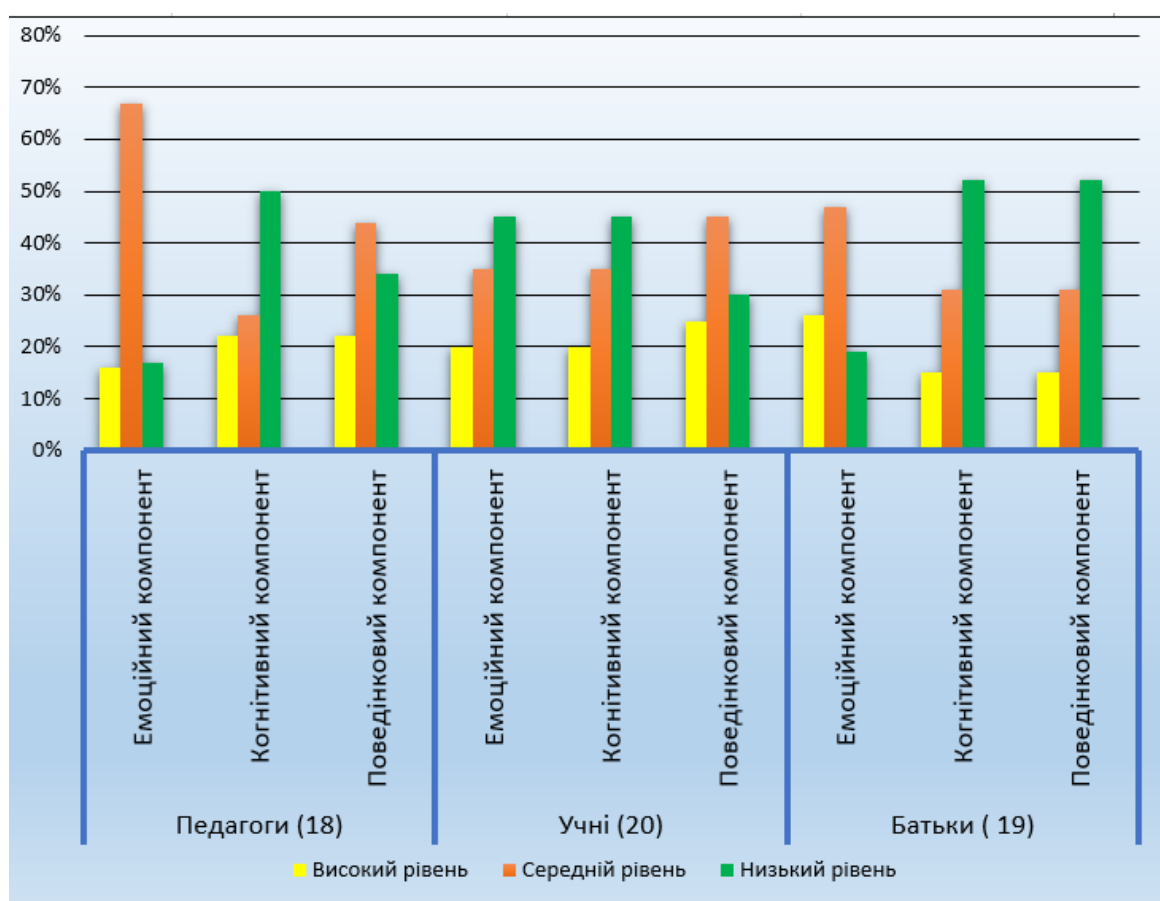

Рис. 2.1. Отримані рівні маркерів структурних компонентів толерантності в учасників освітнього процесу

Для узагальнення отриманих даних, проаналізуємо ключові показники розвитку маркерів структурних показників толерантності:

- ❖ маркери емоційного компоненту толерантності на середньому рівні наявні у педагогів та батьків, оскільки вони не проти взаємодіяти з дітьми з ООП, але й не проявляють сильних емоцій, тобто ставляться нейтрально;

- ❖ в учнів класу прояв емоційного компоненту знаходиться на низькому рівні; на нашу думку це пов'язано з не повним та нечітким розумінням про дітей з ООП та їхніми особливостями, що знижує рівень прояву емоцій: емпатії, співпереживання та поваги; ще одним чинником є початок підліткового віку та специфіка поведінки у дітей з ООП;

- ❖ результати рівня маркерів когнітивного компоненту толерантного ставлення потребують посиленої уваги, оскільки в учнів, батьків та педагогів, знаходиться на низькому рівні; на нашу думку у педагогічного колективу це пов'язано з тим, що інклюзія у середній ланці досліджуваного закладу освіти перший раз і вони ще адаптуються до роботи з дітьми з ООП; у батьківського колективу наявні хибні уявлення про інклюзивну освіту, хоча зі сторони школи проводиться комплексна робота, але вони спираються на власні твердження; в учнів інклюзивного класу розвивається власна позиція стосовно однокласників з ООП, вони не витісняють їх з класу, але й не хочуть з ними посилено контактувати [48];

- ❖ маркери поведінкового компоненту толерантності в учнів та педагогів знаходяться на середньому рівні, це пов'язано з тим, що здебільшого вони демонструють доброзичливість до дітей з ООП, але це може бути ситуативно і пов'язане з різним проявом поведінки дітей з ООП; батьківський колектив нажалі має низький рівень прояву поведінкового компоненту толерантності, причиною цього є обмежений практичний досвід взаємодії.

Таким чином, в учасників освітнього процесу досліджуваного середовища на константувальному етапі спостерігається нерівномірність

сформованості маркерів толерантного ставлення, які потребують комплексної, системної та чіткої роботи.

2.2. Апробація авторської системи створення толерантного інклюзивного середовища у Видраницькому ліцеї Забродівської сільської ради

Важливим етапом дослідження був формувальний, який передбачав розроблення та апробацію системи роботи із створення толерантного інклюзивного середовища у Видраницькому ліцеї Забродівської сільської ради, яка проводилась з 1 жовтня 2024 року по 31 травня 2025 року.

Формувальний етап емпіричного дослідження був спрямований на те, щоб підтвердити припущення про те, що виховання толерантного ставлення у вчителів, дітей та батьків сприятиме соціалізації дітей з ООП і як наслідок створення толерантного інклюзивного середовища.

За основу системи ми взяли результати діагностувальної роботи, спостереження за учасниками освітнього процесу та їх індивідуальні особливості.

Мета системи – розвиток толерантного ставлення до дітей з ООП шляхом впровадження комплексної педагогічної, корекційно - розвиткової та просвітницької роботи, що забезпечить їх соціалізацію, підтримку та рівноправну участь під час освітнього процесу в інклюзивному класі.

Завдання системи створення толерантного інклюзивного середовища:

- ознайомити (поглибити знання) учасників освітнього процесу із поняттям «толерантність» та вчити проявляти його на практиці;
- розвивати соціальну та емоційну компетентність (навички емпатії, співпереживання, взаємопідтримки та ненасильницької комунікації);
- вчити учасників освітнього процесу вмінно розрізняти та сприймати індивідуальні особливості кожного;
- ознайомити із поняттям «діти з ООП» та їхніми особливостями;

- постійно проводити моніторинг рівня толерантності в освітньому середовищі для своєчасного виявлення проявів інтолерантності;
- проводити заходи для інформування учасників освітнього процесу про різні порушення у дітей з ООП;
- працювати із педагогічними працівниками, що безпосередньо працюють в інклюзивному класі, над підвищенням їхньої професійної підготовки;
- розвивати партнерську взаємодію між батьками, вчителями та дітьми;
- постійно працювати над розвитком та удосконаленням методів, форм, засобів, прийомів роботи виховної роботи (за потреби адаптовувати чи модифіковувати для участі дітей з ООП).

Під час апробації системи нами використовувалися такі методи:

Словесні методи (пояснення учням сутності толерантності, ознайомлення з правилами взаємоповаги та способами конструктивної взаємодії у колективі, пояснення та бесіди актуалізувати наявний досвід дітей, стимулювати їх до обговорення соціальних ситуацій та усвідомленого прийняття норм толерантності) [15].

Наочні методи (демонстрацію ілюстрацій, плакатів, сюжетних картинок і коротких відео, що відтворювали приклади толерантної та нетолерантної поведінки) [14]. Використання наочності допомагало дітям легше засвоювати навчальний матеріал, розвивало спостережливість, здатність помічати емоційні та поведінкові прояви оточуючих, а також сприяло формуванню уявлення про соціальні взаємодії.

Практичні методи включали виконання вправ і завдань, спрямованих на відпрацювання навичок ввічливого спілкування, самоконтролю та співпраці з іншими, тренінги для педагогів та батьків. Діти працювали у парах або малих групах, реалізуючи різні соціальні ролі, що сприяло розвитку соціальної компетентності та здатності діяти відповідно до норм толерантності [30; 31].

Ігрові методи застосовувалися для моделювання соціальних ситуацій у форматі рольових ігор, сюжетно-рольових вправ, ігор на співпрацю та емпатію. Через ігрову діяльність учасники освітнього процесу мали можливість відчувати наслідки власних вчинків, навчитися взаємопідтримці, регулювати власну поведінку та закріплювати засвоєні правила взаємодії у колективі.

У процесі розробки та апробації системи створення толерантного інклюзивного середовища, нами були застосовані відповідні теоретичні принципи, які сприяли комплексності проведеного дослідження [17,19, 21]:

- ❖ принцип рівності та недискримінації — забезпечення рівних прав і можливостей для всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхніх особливостей;
- ❖ принцип поваги до індивідуальності — визнання та прийняття унікальних особливостей кожної дитини як цінності, що збагачує освітнє середовище;
- ❖ принцип партнерства — взаємодія між педагогами, учнями, батьками на засадах співпраці та взаємопідтримки;
- ❖ принцип гуманізму — орієнтація на підтримку гідності, самореалізації та розвитку особистості кожного учня;
- ❖ принцип доступності освіти — створення умов для максимально ефективного залучення дітей з ООП до навчального процесу, адаптації освітніх програм і форм;
- ❖ принцип системності та комплексності — поєднання педагогічних, психологічних, соціальних та корекційних заходів у єдину взаємопов'язану систему.
- ❖ принцип безперервності — постійний моніторинг, оцінка та удосконалення роботи для підвищення ефективності створення толерантного інклюзивного середовища.

Розроблена нами система роботи подана у вигляді змістовних блоків, спрямованих на розвиток толерантного ставлення до учнів з ООП у трьох

ключових груп учасників освітнього процесу: педагогів, батьків та учнів інклюзивного класу, підтверджується інтелект – картою на рис. 2.2. Така структуризація дозволила забезпечити комплексність реалізації всіх компонентів системи.

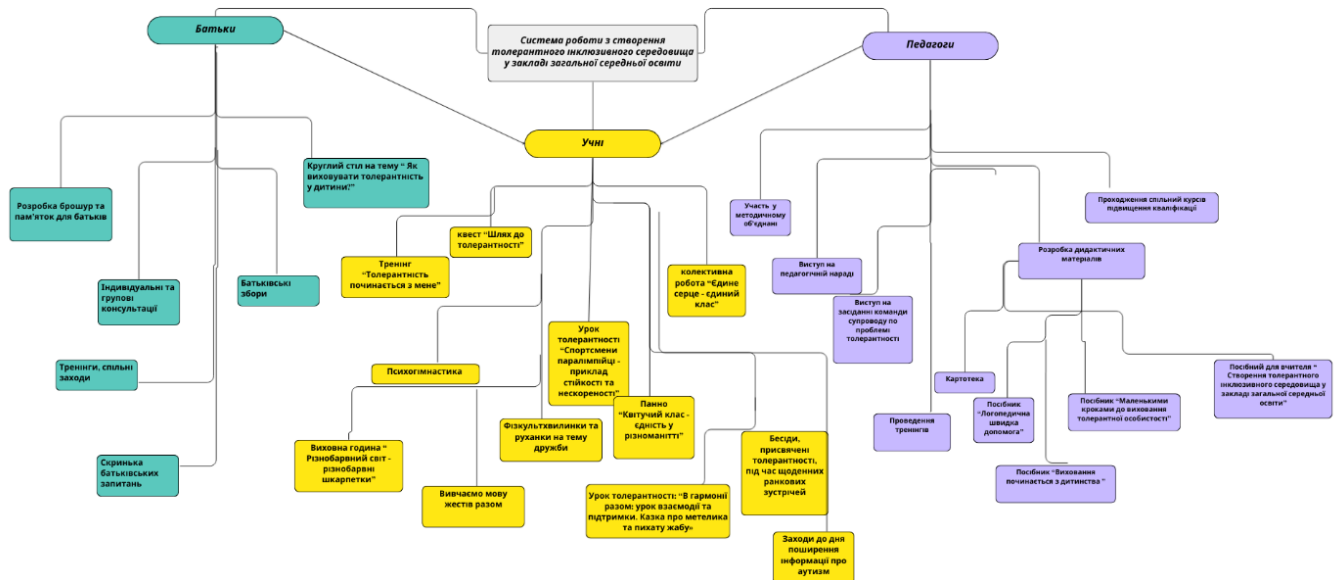

Рис. 2.2. Інтелект - карта «Створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти»

Блок №1. Робота з учнями інклюзивного класу.

1. Розробка та проведення уроків толерантності [61] (див. Додаток Б). Їх ми планували таким чином, щоб задіяти маркери кожного структурного компоненту толерантного ставлення. Практична розробка поділена на 4 частини:

- ❖ у першій частині іде ознайомлення із поняттям толерантність, запропоновано проблемні ситуації, в яких учасники навчального процесу приймають рішення, як вибудовувати толерантну поведінку; учні мають бачити і розуміти, які сильні та слабкі сторони у їх товариша з ООП, та як вони можуть йому допомогти (див. Додаток В);

- ❖ у другій частині вчимо учнів колективної взаємодії, вмінню висловлювати свою думку та комунікувати з дітьми з ООП;

- ❖ відзняття спільних відеороликів на тему «У кожного свій світ – давай зрозуміємо» (до дня поширення інформації про аутизм), «Різнобарвний світ – різнобарвні шкарпетки» (до дня людей з Синдромом Дауна);

- ❖ спільні проєкти «Один за всіх – всі за одного»;
- ❖ колективне панно «Квітучий клас: єдність у різноманітті»;
- ❖ колективна робота «Єдине серце – єдиний клас» (до міжнародного дня боротьби людей з інвалідністю);

3. Спільний перегляд мультфільмів та фільмів присвячених проблемі толерантного ставлення до дітей з ООП: мультфільми «Мотузки», «Тамара», «Дружба»; фільм «про Синдром Туретта» та інші.

4. «Майстерня партнерської підтримки». Учні класу пробували себе в ролі асистента вчителя та логопеда. Такий практикум допомагав їм краще зрозуміти особливості поведінки дітей з ООП та як можна з ними взаємодіяти.

Блок №2. Робота з педагогічним колективом.

1. Розробка та проведення ряду тренінгів «Шлях до стійкості: емоційна підтримка в інклюзії», «Емоційна витривалість педагога: інструменти для щоденної роботи» [32; 60].

2. Обговорення проблеми толерантного ставлення до дітей з ООП на засідання команди психолога - педагогічного супроводу, методичній та педагогічній раді ліцею.

3. Розробка методичних матеріалів для педагогів:

- ❖ методичні посібники «Створення толерантного інклюзивного середовища», «Формування толерантного ставлення у дітей молодшого шкільного віку до дітей з ООП»;

- ❖ методичні кейси, які містять матеріали для власного психологічного налаштування педагогів та для роботи з дітьми з ООП;

- ❖ картотека «Палітра дружби у класному колективі».

4. Організація круглих столів для обговорення особливостей учнів з ООП та пошук спільних рішень (див. Додаток Г).

5. Систематичні консультації з логопедом, асистентом вчителя, консультантами ІРЦ.

6. Організація «Скриньки професійної підтримки» (у групі у вайбері педагоги ділилися власними формами роботи з дітьми з ООП у процесі навчального року, потім ми це обговорювали за круглим столом).

7. Проведення індивідуальних занять педагогів з дітьми з ООП з метою налагодження співпраці та встановлення контакту (див. Додаток Д).

Блок №3. Робота з батьківським колективом.

1. Проведення круглого столу «Толерантна кав'ярня» (обговорення питань інклюзії, стереотипів стосовно дітей з ООП).

2. Розробка «Скринька батьківських запитань» (батьки анонімно задають запитання, що їх турбує у дітях з ООП, або як їх підтримати, за кругли столу надають роз'яснення).

3. Проведення тренінгів «Батьківська школа толерантності», «Міст взаєморозуміння: тренінг для батьків інклюзивного середовища», «Толерантна сім'я — толерантний клас».

4. Організація колективної роботи батьків разом із дітьми класу.

5. Зустрічі з логопедом та асистентом вчителя та надання ними систематичних консультацій.

Розроблена система роботи була реалізована комплексно та послідовно відповідно до визначених нами психолого - педагогічних умов: виховання толерантності у дітей підліткового віку, налаштування педагогічного колективу, а також налагодження роботи з батьками. Така структурована взаємодія дала змогу охопити всіх учасників освітнього процесу досліджуваного середовища.

Таким чином, в процесі заходів та занять учасники освітнього процесу набували спеціальних знань, вмінь та навичок для взаємодії з

дітьми з ООП. Вони поглиблювали свої знання про толерантність та як її потрібно проявляти.

Проведена апробація дозволила відстежити динаміку розвитку толерантного ставлення в учасників освітнього процесу до дітей з ООП, створити умови для їх успішної соціалізації у суспільстві. Отримані результати засвідчили доцільність подальшого вдосконалення та розширення запропонованої системи роботи у практиці закладу освіти. Перспективу вбачаємо у її застосуванні в інших класах та розробленні нових форм взаємодії учнів, педагогів і батьків.

2.4. Результати практичного дослідження.

На завершальному етапі дослідження нами було проведено контрольний зріз маркерів розвитку толерантності в учасників освітнього процесу. При цьому ми запропонували їм виконати такі ж завдання, що й на константувальному етапі.

Діагностувальні завдання детально описані у підрозділі 2.2., тому їх повторний опис не здійснювався. Як і на константувальному етапі дослідження, на основі виявлених маркерів компонентів структури толерантності ми розподілили досягнення учнів, педагогів та батьків за такими рівнями як високий, середній, низький.

Блок №1. Емоційний компонент толерантності (емпатія, співчуття, повага)

А) Відповідно до результатів методики «Кольоровий тест відносин», можна встановити, що в учнів інклюзивного класу переважають високий і середній рівні розвитку маркерів емоційного компоненту толерантності, троє учнів залишилося на низькому рівні (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Рівні емоційного компоненту толерантності в учнів за
методикою «Кольоровий тест відносин»**

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть дітей	%	К-ть дітей	%	К-ть дітей	%
9	45%	8	40%	3	15%

Б) У процесі повторного проходження методики «Закінчи речення» педагогами, фіксується перевага середнього і високого рівня проявів емоційного ставлення, низький рівень складає 5% (табл. 2.11).

Таблиця 2.11.

**Рівні емоційного компоненту толерантності в педагогів за
методикою «Закінчи речення»**

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
8	44%	9	50%	1	5%

В) У виконанні методики «Емоційні метафори» батьками відзначається динаміка високого рівня прояву емоцій до дітей з ООП, середній рівень становить (36%), а низький (10%). Результати нами проаналізовано і відображено у табл. 2.12.

Таблиця 2.12.

**Результати повторного проходження методики «Емоційні
метафори»**

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть батьків	%	К-ть батьків	%	К-ть батьків	%
10	52%	7	36%	2	10%

Блок № 2. Когнітивний компонент толерантності (знання, переконання, усвідомлення)

А) В учнів за методикою «Незавершені історії» фіксується тенденція до збільшення показників високого та середнього рівня, низький рівень становить 5%. Узагальнену інформацію щодо результатів подано у табл. 2.13.

Таблиця 2.13.

Результати дослідження за методикою «Незавершені історії»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть учнів	%	К-ть учнів	%	К-ть учнів	%
10	50%	9	45%	1	5%

Б) Відповідно до методики «Когнітивні карти взаємодії» серед педагогів окреслюється тенденція до зростання високого та середнього рівнів, низький становить 11%. Результати були систематизовано і відображено у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14.

Результати дослідження за методикою «Когнітивні картки взаємодії»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
9	50%	7	38%	2	11%

В) Дані повторного проходження методики «Ментальна карта інклюзії» свідчить про підвищення частки серед батьків батьків із високим та середнім рівнем, низький рівень зменшився і становить лише 5 %. Результати діагностики можна побачити у табл. 2.15. для наочності.

Таблиця 2.15.

**Результати дослідження за методикою «Ментальна карта
інклюзії»**

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть батьків	%	К-ть батьків	%	К-ть батьків	%
9	47%	8	42%	1	5%

Блок № 3. Поведінковий компонент толерантності (здатність до толерантного вираження, готовність до толерантної позиції, вміння домовлятися, толерантна поведінка)

А) За результатами повторного спостереження спостерігається позитивна динаміка у взаємодії учнів з однокласними з ООП під час уроків, перерв та позакласних заходів. Вони стали більше комунікувати з ними та долучати до спільної діяльності. Фіксуються ситуації, коли учні класу пропонували свою допомогу дитині з ООП, вчилися з нею домовлятися та підтримували її. Окреслюється тенденція до покращення високого та середнього рівнів. Інформацію про зафіксовані рівні проявів маркерів представлено в таблиці 2.16.

Таблиця 2.16.

**Результати прояву маркерів поведінкового компоненту
толерантності виявлених за допомогою спостереження**

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть учнів	%	К-ть учнів	%	К-ть учнів	%
10	50%	9	45%	1	5%

Б) Повторний аналіз роботи педагогів у процесі їхньої взаємодії з дітьми з ООП показав, що вони стали краще розуміти дітей в інклюзивному класі, стараються комунікувати з дитиною з ООП, враховувати її

індивідуальні особливості, таким чином адаптовувати чи модифіковувати матеріал. Фіксується високий та середній рівні, низький становить лише 5 %. Узагальнені дані про рівні проявів досліджуваних маркерів наведено в таблиці 2.17.

Таблиця 2. 17.

Результати повторного аналізу роботи педагогів під час взаємодії з дітьми з ООП

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
9	50%	8	45%	1	5%

В) Повторне проходження методики «Аналіз педагогічних ситуацій» показало позитивну тенденцію до покращення готовності батьків взаємодіяти із дітьми з ООП. Переважає високий рівень поведінкових проявів толерантності. Узагальнені дані представлено у таблиці 2.18.

Таблиця 2.18.

Результати проходження методики «Аналіз педагогічних ситуацій»

Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%	К-ть педагогів	%
9	50%	7	35%	3	15%

Отримані показники рівні розвитку маркерів компонентів структури толерантності в учасників освітнього процесу до дітей з ООП на контрольному етапі подаємо на рис. 2.4. у відсотковому співвідношенні.

Таким чином, в процесі дослідження нами виявлено позитивну динаміку в розвитку структурних компонентів толерантного ставлення в учнів, батьків та педагогів до дітей з ООП завдяки створенню системи із створення толерантного інклюзивного середовища за період навчального року у досліджуваному закладі. Також висунуті нами припущення, про те,

що розроблена система робота буде сприяти соціалізації дітей з ООП закладі загальної середньої освіти та виконання психолого - педагогічних умов підтвердилася.

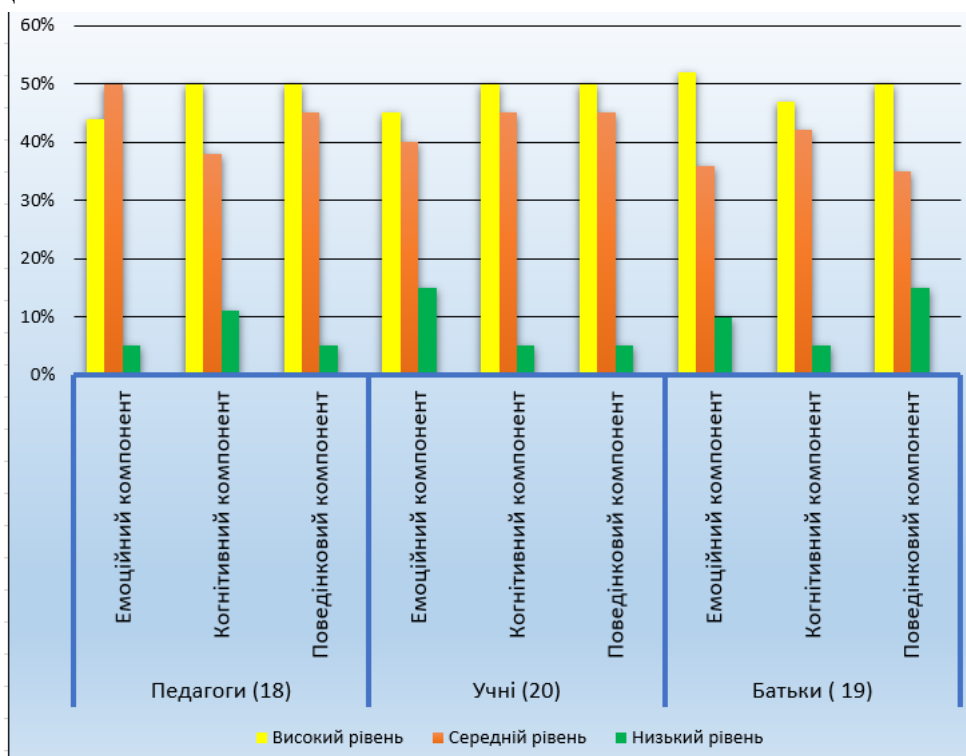

Рис. 2.4. Динаміка рівнів маркерів структурних компонентів толерантності в учасників освітнього процесу

Після завершення експериментального дослідження нами розроблено рекомендації для педагогів закладу загальної середньої освіти, щодо функціонування системи роботи із створення толерантного інклюзивного середовища. У цих рекомендаціях ми подаємо методичний інструментарій з метою використання з учасниками освітнього процесу.

2.4. Методичні рекомендації для створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти.

Створення толерантного інклюзивного середовища важкий та довготривалий процес, який полягає у розвитку толерантного ставлення в усіх учасників освітнього процесу до учнів з ООП та їх соціалізації у закладі освіти. Робота повинна проводитися постійно та структуровано для отримання бажаного результату. Основним принципом в організації

системи створення толерантного інклюзивного середовища є принцип – комплексності. З огляду на зазначене, доцільним є окреслення комплексу рекомендацій, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку толерантного ставлення учасників освітнього процесу до однолітків з особливими освітніми потребами. Уся проведена робота по блоках системи є взаємопов'язаною, цілісною, доповнює одне одну.

Блок №1. Рекомендації для роботи з педагогами закладу загальної середньої освіти.

Як показав нам проведений експеримент, педагоги мають усвідомити те, що діти з ООП є також учасниками освітнього процесу, яким вони так само мають приділяти свою увагу і вважати їх частиною класу. Важливим аспектом роботи є усвідомлення індивідуальних особливостей дитини. Особливо старшим педагогам це є важко і не завжди в них є бажання усвідомити це. Для забезпечення розвитку толерантного ставлення у педагогів пропонується:

1. Проведення семінарів - практикумів, майстер - класів, педагогічних дискусій, студій на яких педагоги будуть вчитися знаходити спільні рішення стосовно методик навчання дітей з ООП.

2. Здійснення систематичних консультацій із корекційними педагогами, логопедом, дефектологом, сурдопедагогом та тифлопедагогом, які можуть допомогти вчителю взаємодіяти з учнем з ООП. Рекомендується також відвідування педагогами корекційно - розвиткових занять.

3. Започаткування методичних лабораторій у яких педагоги будуть вчитися розробляти практичні кейси, адаптувати та модифікувати завдання, а найголовніше шукати індивідуальний підхід до дитини, ґрунтуючись на власному досвіді [47].

4. Систематичне проведення тренінгів, хвилинок професійної релаксації, емоційних деприфінгів, арт - терапевтичних пауз, психологічних сторітелінгів, які сприятимуть заспокоєнню емоційного стану педагога, а також обговоренню труднощів з якими він стикається під час роботи з

дітьми з ООП. На нашу думку, це дасть змогу краще зрозуміти педагога, а також особливості їхнього ставлення до учнів з порушеннями психофізичного розвитку.

5. Проведення індивідуальних занять з дітьми з ООП. Педагоги повинні навчитися бачити особливості таких дітей та розуміти їх, таким чином проявляти терпіння та людяність. Під час підготовки до уроку слід враховувати, що навчання таких учнів має ґрунтуватися на тому, що їм знайоме з повсякденного життя. Наприклад, ефективними є заняття на природі, де легше налагодити співпрацю та досягти взаєморозуміння. У роботі з такими дітьми важливо не йти всупереч їхнім бажанням. Якщо, скажімо, під час уроку української мови учень не хоче писати, а виявляє бажання читати, варто поєднати ці види діяльності. У результаті дитина повторює букви, удосконалює вимову, і це позитивно впливає на засвоєння матеріалу. Такий підхід сприяє гарному настрою дитини, формує довіру між учителем та учнем, що, у свою чергу, стимулює розвиток толерантного ставлення вчителя.

6. Підвищення умінь та навичок педагогів: адаптовувати та модифіковувати матеріали, змінювати темп подання матеріалу, спрощувати інструкції до завдання. З цього випливає планувати уроки з урахуванням того, що у класі є дитина з особливими освітніми потребами [42].

7. Систематичний аналіз педагогам, стосовно специфіки поведінки дітей з ООП, якщо він навчиться її розуміти, то буде зберігати спокій, правильно реагувати на реакцію дитини, не накопичувати негативні враження від побачено. Тут буде проявлятися терпимість та співчуття до дитини.

8. Проведення тематичних тижнів спрямованих на підвищення професійної компетентності педагогів та їхньої психологічної готовності до роботи з дітьми з ООП. Важливо включати тренінги, міні - лекцій, майстер - класів, обговорення кейсів, перегляд відеоматеріалів, практичні вправи.

Блок №2 Рекомендації для роботи з учнями інклюзивного класу.

Розвиток толерантного ставлення у здобувачі освіти до дітей з особливими освітніми потребами є важливою складовою толерантного інклюзивного середовища. У даному питанні це виступає не тільки моральною рисою особистості, але й має бути обов'язковою умовою конструктивної взаємодії, запобігання любым проявам дискримінації стосовно індивідуальних особливостей учнів. Для розвитку толерантного ставлення учнів середньої ланки закладу освіти до дітей з ООП пропонується використання методичного інструментарію:

1. Проведення уроків толерантності у процесі виховних годин, які забезпечать системність та послідовність розвитку толерантного ставлення до дітей з ООП, створять умови для психологічної підтримки та позитивної взаємодії між дітьми. Для проведення таких уроків педагогові доцільно добирати методи та форми роботи, які відповідатимуть індивідуальним особливостям кожної дитини та сприятимуть розвитку емпатії та взаємоповаги.

2. Подолання стереотипів стосовно дітей з ООП, використовуючи пояснення учням у доступній формі про різні порушення без медичних деталей. Вони мають знати та розуміти: що таке порушення зору, слуху, опорно - рухового апарату і т.д; як запропонувати свою допомогу та реагувати на поведінку.

3. Використання методики розв'язування проблемних ситуацій. Вона має ключове значення, тому що учні мають вчитися приймати самостійно рішення, аналізувати поведінку, обирати правильний варіант дій по відношенню до дітей з ООП.

4. Колективні перегляди фільмів, мультфільмів у яких представленні ситуації взаємодопомоги, поваги та прийняття особливостей різних людей. Вони є потужним інструментом, оскільки учні підліткового віку чутливі до соціальних взаємин, це дозволить їм проаналізувати життєві ситуації зі сторони та зробити висновки. Після перегляду важливо

організувати обговорення у формі діалогу, де вони будуть висловлювати свою думку, слухати інших. Учнів потрібно вчити аналізувати мотиви поведінки, персонажів, визначати позитивні та негативні елементи сюжету. Запропонований формат роботи сприяє розвитку емпатії, мислення, навичок самоаналізу та допомагає усвідомлювати толерантне ставлення до однолітків з ООП.

5. Організація арт - терапевтичних майстерень у яких учні інклюзивного класу будуть працювати над спільними малюнками, колажами, творчими проєктами. Кожен буде робити посильний вклад у колективну роботу. Участь учнів у такому виді роботи сприятиме поглибленню розуміння індивідуальних особливостей однолітків, у тому числі дітей з ООП. Ще одним позитивним аспектом зняття бар'єру у спілкуванні, подолання страху взаємодії з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку.

6. Застосування проєктної діяльності в інклюзивному класі, у процесі якої учні вчитимуться розподіляти обов'язки для досягнення спільної мети. Доречно включати волонтерські ініціативи, де буде відпрацьоване усвідомлення соціальної значущості добрих справ по відношенню до дітей з ООП.

7. Забезпечення індивідуальної взаємодії учнів класу з однолітками з ООП, у форматі «Друзі - помічники». Це можуть бути більші або менші групи у класі де учні будуть допомагати один одному у навчальній діяльності. Тут відбувається підтримка соціально - побутових навичок дітей з порушеннями психофізичного розвитку, розвиток комунікації, прийняття відмінностей.

8. Проведення корекційно - розвиткових занять логопеда чи дефектолога за участі учнів класу. Коли діти допомагають підготувати матеріали, спостерігають на занятті, підтримують однолітків з ООП у виконанні вправ, вони бачать труднощі з якими стикається їхній

однокласник, вчатьсЯ співпереживати та розуміти чужі потреби. Це природно розвиває співчуття та чуйність.

9. Запровадження інклюзивної театральної майстерні, де учні у групах створюють міні-сценки про дружбу, різноманітність або підтримку. Діти з ООП можуть виконувати доступні ролі. Це розвиває емпатію та вміння бачити ситуацію очима іншого.

Застосування тактильних вправ з елементами сенсорної інтеграції. Діти виконують спільні сенсорні вправи разом з однолітками з ООП. Це допоможе їм зблизитися та знімає напругу.

Блок №3 Рекомендації для роботи з батьківським колективом. Функціонування толерантного інклюзивного середовища неможливе без участі батьків та розвитку в них толерантного ставлення до учнів з ООП. Саме батьки є першим прикладом для своїх дітей. Вони повинні володіти прийняттям, розумінням і толерантним ставленням до учнів з ООП та їх батьків. Цей блок містить рекомендації, спрямовані на підвищення обізнаності батьків та зміцнення партнерських стосунків між родиною і школою:

1. Проведення інформаційно - просвітницької роботи серед батьків з метою подолання стереотипів, формування розуміння інклюзії та розвиток позитивної взаємодії.

2. Розробка інтерактивних тренінгів серед батьків, дасть змогу їм зрозуміти світ дітей з ООП. Вправи потрібно підбирати так, щоб вони відчували особливості учнів з порушеннями психофізичного розвитку, описати світ з їхньої сторони.

3. Організація публічних лекцій та зустрічей з корекційними педагогами, психологом, логопедом, дефектологом, реабілітологом, можна долучити фахівців ІРЦ. Буде доречно блок «Питання - відповідь», що допоможе батькам отримати конкретні поради.

4. Впровадження рубрики «Просвіта для батьків» на сайті закладу освіти чи на сторінці в соцмережі. Де будуть розміщені історії дітей з ООП,

рекомендації фахівців, поради батькам, пояснення поведінкових особливостей дітей з ООП. Батьки краще розумітимуть ситуації, уникатимуть неправильних висновків та перестануть сприймати дитину з ООП як «проблему». Вони сприйматимуть дітей як повноцінних учасників освітнього процесу, а не окрему групу.

5. Долучати батьків до спільних заходів в інклюзивному класі, які сприяють реальній, природній взаємодії між сім'ями, допомагають подолати стереотипи стосовно особливостей дітей з ООП та вибудовувати партнерські відносини між закладом освіти та батьками.

6. Практикування днів відкритих дверей або відкритих можливостей, для підвищення обізнаності батьків щодо інклюзивної освіти та розвитку толерантного ставлення до дітей з ООП. Такі заходи дозволяють побачити реальний освітній процес, поставити запитання фахівцям, дізнатися про потреби та можливості дітей.

7. Поширення у друкованому або електронному варіантах пам'яток, міні - словників, брошур, poradників, постерів про інклюзію, особливості спілкування дітей з ООП.

Варто пам'ятати, що головне у створенні системи толерантного інклюзивного середовища – це не лише результат, а й сам процес, у якому особливе місце займають діти з особливими освітніми потребами. Запланована робота має надихати учнів, батьків та дітей на взаєморозуміння, підтримку та розвиток сприйняття особливостей.

Отже, можемо зробити висновок, що за умов виховання толерантності в учнів інклюзивного класу, налаштування педагогічного колективу та налагодження співпраці з батьківським колективом можливе створення толерантного інклюзивного середовища. Правильно підібраний матеріал для роботи, планування системи, а також злагоджена робота усіх учасників освітнього процесу сприяє налагодженню толерантного ставлення до дітей з ООП та їхній соціалізації у закладі загальної середньої освіти.

Висновки до розділу 2

1. В другому розділі магістерської роботи нами було проведена діагностика виявлення рівня маркерів толерантного ставлення в учасників освітнього процесу, яка продемонструвала перевагу низького та середнього рівня розвитку компонентів структури толерантності. Учасники досліджуваної групи (учні, батьки та педагоги) по різному ставилися до дітей з ООП, не зовсім точно розуміли поняття «толерантність» та «особливі освітні потреби». Отримані результати свідчать про наявність прогалин у сформованості позитивного ставлення, прийняття та готовності до взаємодії в інклюзивному середовищі. Це підкреслює необхідність цілеспрямованої роботи з усіма учасниками освітнього процесу щодо розвитку толерантності, підвищення обізнаності та формування конструктивної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами.

2. Під час апробації системи створення толерантного інклюзивного середовища нами було розроблено комплекс завдань для батьків, учнів та педагогів досліджуваної групи, що спонукало їх до бажання взаємодіяти із дітьми з ООП. За основу системи ми взяли результати діагностувальних завдань та індивідуальні особливості учасників освітнього процесу. У процесі занять ми старалися навчити їх розуміти та сприймати дітей з ООП.

3. Аналіз результатів дослідження на контрольному етапі засвідчив переважання високого та середнього рівня розвитку маркерів толерантності. Низький рівень зберігається, але його показник менший ніж до проведення експерименту.

4. Узагальнення методичних рекомендацій щодо створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти вказує на те що, задля досягнення найкращих результатів у соціалізації дітей з ООП у шкільному колективі, така робота має проводитися постійно, бути систематизованою та структурованою.

Основними практичними рекомендаціями та методиками розвитку толерантного сприймання в учнів, педагогів та батьків до дітей з порушенням психофізичного розвитку є врахування індивідуальних особливостей, використання колективних форм роботи, вирішення проблемних ситуацій, а також поглиблення знань про особливості розвитку дітей з ООП.

Робота з створення толерантного інклюзивного середовища є прикладом інноваційного підходу у інклюзивній освіті, що повною мірою відповідає вимогам сучасної системи освіти та виховання.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний та практичний аналіз досліджуваної теми дає змогу сформулювати такі висновки:

1. Розкриття поняття «толерантність» засвідчило, що його по-різному трактують науковці. Толерантність має складний, комплексний характер і залежність не лише від конкретного трактування та соціальної ситуації її розвитку, а також розуміння науковцями важливості цього феномену для існування і розвитку суспільства і цивілізації в цілому. Дане поняття охоплює сукупність ціннісних установок, поведінкових проявів та емоційно-когнітивних характеристик, спрямованих на прийняття й повагу до усіх людей, незалежно від їх індивідуальних особливостей. Структура толерантності включає когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти, реалізація яких ґрунтується на таких принципах, як гуманізм, рівність, недискримінація, діалогічність та партнерська взаємодія. Маркерами сформованості толерантності є готовність до співпраці, емпатія, конструктивне розв'язання конфліктів, що проявляються на різних рівнях — від індивідуального до міжособистісного та соціального.

2. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що підлітковий вік має такі особливості як: інтенсивний розвиток ціннісних орієнтацій, бажання у визнанні та належності до певної групи, емоційну чутливість, розвиток критичного мислення, підвищена вразливість до соціальних чинників та активним встановленням моральних установок. Перераховані вікові особливості зумовлюють вразливість учнів підліткового віку до взаємодії з однолітками з ООП і проявлений рівень толерантного ставлення до них. Підлітки не завжди можуть адекватно прийняти поведінку осіб з особливими освітніми потребами. Специфічні реакції або нетипові дії під час уроків можуть сприйматися ними як дивні або навіть неприйнятні. Це спричиняє упередження та ускладнює налагодження позитивної толерантної взаємодії, що в кінцевому результаті знижує рівень толерантності.

3. Теоретичне обґрунтування психолого - педагогічних умов для створення толерантного інклюзивного середовища дає змогу стверджувати, що соціалізація дітей з ООП у закладі освіти залежить від налаштування педагогічного колективу, виховання толерантності в учнів і співпраці з батьками. На основі аналізу наукових джерел встановлено, що розвиток толерантного ставлення до учнів з порушеннями психофізичного розвитку можливе лише при виконанні вищеперерахованих умов, які будуть реалізовані за допомогою індивідуально - орієнтованого підходу, соціальної взаємодії та конструктивного діалогу.

4. Проведено експериментальну роботу, яка передбачала три етапи: константувальний, формувальний та контрольний. На першому етапі проводилась діагностика рівнів за маркерами толерантного ставлення в учасників освітнього процесу, яка продемонструвала перевагу низького та середнього рівнів розвитку толерантності в залежності від структурного компоненту. В учасників освітнього процесу було виявлено недорозвинення емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів структури толерантності. Високий рівень був низьким в усіх учасників експерименту. Отримані результати свідчать про те, що потрібно розробити спеціальну систему роботи із виховання толерантного ставлення в учасників освітнього процесу, враховуючи виявлену специфіку їхніх структурних компонентів толерантності.

5. Формувальний етап дослідницької роботи передбачав апробацію авторської системи створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти. Під час апробації системи була проведена необхідна робота на базі Видраницького ліцею Забродівської сільської ради. Відповідно до цього розроблено необхідний методичний інструментарій, практичні кейси та посібники для всіх учасників освітнього процесу, що сприяли в них розвитку толерантного ставлення до дітей з ООП.

В основу системи лягли індивідуальні особливості учнів, батьків та педагогів, а також результати діагностувальних завдань. Під час формувального етапу експерименту нами розроблено та проведено ряд занять та заходів з учасниками освітнього процесу: уроки толерантності для учнів, тренінги для педагогів, консультації для батьків та інші. Колективна діяльність поглиблювала знання учасників освітнього процесу про толерантність, вміння помічати та сприймати індивідуальні особливості дітей з ООП. У процесі проведених занять ми ознайомлювали учасників освітнього процесу з специфікою поведінки дітей з ООП та як потрібно з ними комунікувати.

6. Здійснення аналізу результатів дослідження на контрольному етапі засвідчило, що в учасників освітнього процесу став переважати високий і середній рівні прояву маркерів усіх структурних компонентів толерантності. Проведений експеримент свідчить про позитивний вплив розробленої авторської системи створення толерантного інклюзивного середовища з виділеними нами психолого - педагогічних умов, які сприяють соціалізації дітей з ООП у досліджуваному закладі освіти.

7. Узагальнення напрацьованих методичних рекомендацій з створення толерантного інклюзивного середовища дає підстави стверджувати, що робота з учасниками освітнього процесу стосовно виховання толерантного ставлення до учнів з ООП має проводитися систематично та структурованою. Вона повинна охоплювати комплекс заходів спрямованих на підвищення обізнаності у питання інклюзії, розвитку позитивних моделей взаємодії усіх учасників освітнього процесу з дітьми з ООП. У досліджуваному питанні важлива командна співпраця для досягнення результату, а також використання сучасних корекційно - розвиткових, логопедичних, психологічних та педагогічних технологій, що сприятимуть формуванню стійких толерантних установок в усіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барчі Б. В., Шелея Е. М. Толерантність вчителя як умова успішної взаємодії з учнями. *Освіта і наука*. 2024. Вип. 1 (36). С. 62-68.
2. Белякова С., Шовкова К. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018. № 5(57). С. 454 - 458
3. Бондар, Т. І. Психосоціальний розвиток підлітків з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання корекційної педагогіки*. 2020. № 3. С. 41- 49.
4. Борисюк С.О., Колошина А.О. Особливості організації навчання дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі. Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути: Матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Київ. 2020. С. 333-339.
5. Бочкот, А. В. Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного простору: сучасні тенденції. *Інклюзивна освіта: теорія і практика*. 2020. № 4. С. 15 - 21.
6. Василенко О. Вікові особливості проживання криз особами з порушеннями інтелектуального розвитку. Дніпропетровськ: ГРСМ, 2017. 216 с.
7. Волошина О.В. Підготовка майбутніх учителів до навчально-виховної роботи в умовах інклюзивного середовища. *Особлива дитина*. 2017. №1. С. 31-40.
8. Гавриловська К., Дем'янчук Ю. Тренінгові техніки як засіб формування толерантності в системі інклюзивної освіти. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Вип. 13. С. 49-54.
9. Гладуш В.А. Ретроспектива підготовки педагогічних кадрів в Україні для формування освітніх послуг в умовах спеціальної освіти.

Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики XXI століття. Монографія. Київ, 2021. 285 с. С. 242-251

10. Гладуш, В. А. Психолого-педагогічні основи соціального розвитку дітей з порушеннями інтелекту в умовах Нової української школи. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. 124 с.

11. Гордійчук О. Є. (2021) Організація вчителем інклюзивного класу індивідуалізованого освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами. Фахова підготовка вчителя початкової школи в умовах Нової української школи: кол. монографія. К.: Міленіум. С.70-79.

12. Гуглова Л. (2020) Роздуми про освіту та інклюзію. Інклюзивна освіта – надихаючі приклади зі школи. Досвід чеських та українських освітян: збірник. Прага. С.13-28.

13. Декларація принципів толерантності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_503.

14. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі / навчально-методичний посібник /авт.: Н. Ярмола, Л. Коваль-Бардаш, Н. Компанець, Н. Квітка, А. Лапін К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 208 с.

15. Дослідження якості інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами. 2021. 79 с. <https://mail-attachment.googleusercontent.com>.

16. Дроботько І. Роль толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в процесі їх соціалізації в дитячому колективі. Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. Серія: Психологія. 2024. № 4 (65). С. 5- 10.

17. Дятленко Н.М., Софій Н.З., Мартинчук О.В., Найда Ю.М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч.-метод. посібник. Київ: ТОВ «Плеяди», 2015. 172 с.

18. Заборчук Н.В. Створення інклюзивного освітнього середовища для забезпечення всебічного розвитку дитини як показник рівня свідомості

нації. Педагогіка партнерства як основа розвитку суб'єктів освітньої діяльності в умовах НУШ: матеріали наук.- практ. конф., м. Житомир, 15 травня. 2019.

19. Заверико Н. В., Соловійова Т. Г. Виховання толерантності у школярів як умова розвитку інклюзивної освіти в Україні. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : збірник наукових праць. 2018. № 29. С. 60-66.

20. Зданевич, Л. В. Особливості підліткового віку в дітей з інтелектуальними порушеннями: виклики інклюзії Корекційна та спеціальна педагогіка. 2021. № 2. С. 58 - 65.

21. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. С. 10-14.

22. Калініченко І. О. Моделювання процесу підготовки педагогічних працівників закладів освіти до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища: http://isp.poippo.pl.ua/article/view/212520/pdf_80

23. Клопота, Є., Клопота, О. Інклюзивна компетентність як чинник ефективності професійної діяльності фахівців педагогічної та соціальної освіти. <https://pedagogica.academy.com/index.php/journal/about> ISSN: 2786-9458 Увесь контент ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license психологічної сфери. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2021. 1(13), С. 118-124.

24. Коваленко, Л. О. Особливості соціальної адаптації дітей з аутизмом у закладах загальної середньої освіти Актуальні питання корекційної педагогіки. 2021. № 2. С. 33 - 40.

25. Козир В. В. (2020) Створення інклюзивного освітнього простору: адаптація і модифікація навчальних програм. Житомирщина педагогічна. № 4 (20). С.1-8.

26. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. (2023). Інклюзія: покроково для педагогів: навчально-методичний посібник (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.

27. Компанець Н.М. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери: Науково-методичний посібник. Київ: Актуальна освіта, 2023. 120 с
28. Коссова-Сіліна Г.О. Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О в умовах воєнного стану: навчально-методичний посібник / Галина Коссова-Сіліна. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 129 с.
29. Кукуруза, Г. М. Соціально-комунікативний розвиток учнів з особливими освітніми потребами: практичні підходи для педагогів. Львів: Сполом, 2022. 96 с.
30. Кулаков Р. С., Кулакова Л. М. Формування толерантного ставлення молодших школярів до дітей з особливими освітніми потребами. Психологія: реальність і перспективи, 2021. Вип. 16. С. 106 -112.
31. Кучер Г. Забезпечення соціальної інтеграції людей з інвалідністю. Вісник АПСВТ. 2017. №2. С. 81-82.
32. Лахтюк, А., Стасюк, Л. (2025). Створення толерантного інклюзивного середовища у закладі загальної середньої освіти. *Acta Paedagogica Volynienses*, (2), С. 168 -173.
33. Легусова У. (2020) Багатовекторність системи інклюзивного навчання у закладі загальної середньої освіти. Актуальні проблеми теорії та практики інклюзивного навчання в закладах освіти: кол. монографія. Чернівці: Технорук. С.181-190.
34. Литвин, О. В. Формування соціальних навичок у підлітків з ООП: інклюзивні практики Освітологічний дискурс. 2022. № 3. С. 61- 68.
35. Литвяк Д. М. & Зленко Л. О. (2023) Співпраця вчителя та асистента вчителя в інклюзивному освітньому середовищі (методичні рекомендації). Чернігів: Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського. 66 с.
36. Луцан Н. І. (2019) Наукові підходи до організації навчання дітей з особливими освітніми проблемами. Науковий вісник Миколаївського

національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 1 (64). С.152-156

37. Ляпунова В. А. Педагогічна толерантність як чинник фахової компетенції майбутніх педагогів. Дослідження різних напрямків педагогіки та психології: зб. наук. робіт. Одеса, 2015. С.23-31.

38. Максимова О. О. Виховання міжособистісної толерантності у дітей засобами казок В. Сухомлинського. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2017. (5 (91)). С. 62-66. ISSN 2076-6173

39. Мартинчук О. В. Концепція підготовки майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». 2018. № 1 (15). С. 49–53

40. Миронова С. П. Подолання упередженості щодо осіб з психофізичними порушеннями як шлях до суспільної та освітньої інтеграції. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. пр. / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2016. Вип. 7. С. 233-241.

41. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога: посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України. 2013. 188 с.

42. Олефір Н. (2020) Співпраця вчителя та батьків дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Нова педагогічна думка. № 2(102). С.72-75.

43. Організаційні засади діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі: метод. посіб. / уклад. : О. В. Коган та ін. Харків: „Друкарня Мадрид”, 2019. 110 с. особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : монографія. К.:Університет «Україна», 2015. 436 с.

44. Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах: збірник науковометодичних праць. Кривий Ріг: КДПУ. 2023. Вип.9. 117с.

45. Перепелюк І. Р., Микитейчук Х. І. & Олійник Р. В. (2019) Організація інклюзивного освітнього середовища як проблема психолого-педагогічних досліджень. Молодий вчений. № 7.1 (71.1). С. 59-62.
46. Пименова Н. В. (2020) Інклюзивна освіта – одна із фундаментальних засад розвитку освіти в Україні. Педагогічні обрії. № 3-4 (111-112). С.83-89.
47. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021р. № 957.
48. Потапнюк Л. М. (2021) Психологічна безпека в умовах інклюзивного освітнього середовища. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: кол. монографія у 2-х ч. Ч.1. за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: Технодруку. С.59-91.
49. Савчук, О. М. Формування соціально-емоційної компетентності підлітків з особливими освітніми потребами Освітологічний дискурс. 2023. № 2. С. 51–59.
50. Садова І. І. & Колток Л. Б. (2021) Технології педагогічного оцінювання результатів навчання в інклюзивному підході. Інноваційна педагогіка. Вип.32. Т.1. С.19-23
51. Сайко Х., Островська К. Толерантність до дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивній школі. 2012. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/tolerantnist.pdf> (дата звернення 09.09.2022).
52. Селезньова О. М. & Гордійчук О. Є. (2023) Організація інклюзивного навчання в Україні як складова сучасної освіти. Pedagogy and psychology in the modern world: interaction vectors: матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції, м.Влоцлавек, Польща, серпень 2023 р. С.61-64.
53. Синявська Г. (2023) Організаційні та нормативно-правові засади системи інклюзивної освіти. Майбуття. № 13-16 (708-711). С.89-91.

54. Сорока О. (2019) Можливості арт-терапії в інклюзивній освіті дітей з особливими потребами. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія «Педагогічні науки». Вип.45. С.163- 171.

55. Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики : метод.посіб.Базиленко А. К. та ін. ; за заг. ред. Базиленко А. К. Київ: Талком, 2020. 128 с.

56. Стасюк Л. П., Лахтюк А.Ф. Психолого – педагогічні умови необхідні створення толерантного інклюзивного середовища. *Сучасні теоретичні й прикладні контексти спеціальної та інклюзивної освіти*. Збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково практичної конференції (20-21 травня 2025 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І.Б. Кузави / І. М. Брушневська, Г. О. Гац, Н.С. Карабанова, Т.А. Мартинюк, З. С. Мацюк, Н.Б. Павлишина, В.Ф. Сергеева, І.І. Сидорук, Л. П. Стасюк. Луцьк, 2025. С. 127 - 13.

57. Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Упорядник Боднар К. М. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с. URL: <http://dano.dp.ua/attachments/article/1061/Теорія%20і%20практика%20інклюзивної%20освіти%20-%20посібник.pdf>.

58. Терещук А., Бутузова Л. Маркери толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами (ООП). *Materials XXV International scientific and practical conference «Current Trends in the Development of Scientific Research in Today's Conditions»* (May 29-31, 2024) Florence, Italy. International Scientific Unity, 2024. P.202-206.

59. Формування толерантного ставлення у дітей молодшого шкільного віку до дітей з особливими освітніми потребами. Посібник для вчителя. Видрианицький ліцей Забродівської сільської ради. 2025. 68 ст.

60. Чопик Л. І. (2019) Організація інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах Нової української школи: навч.-метод.посіб. Вінниця: Вінницька академія неперервної освіти, 39 с.

61. Шевчук Г. Й. Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. Академічні студії. Сер. «Педагогіка». 2021. Вип. 3. ч. 2. С. 151 - 157.
62. Шульженко Д. І. Психологічна технологія підготовки майбутніх фахівців до проведення бінарних уроків в інклюзивному класі загальноосвітньої школи. Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. Вип. 32(2). С. 302-307.
63. Яворська, Л. Г. Соціально-емоційні труднощі підлітків з ООП у взаємодії з однолітками *Педагогічні інновації та інклюзія*. 2025. № 1. С. 27–36.
64. Ярмола Н.А., Коваль-Бардаш Л.В., Компанець Н.М., Квітка Н.О., Лапін А.В. Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі. Навч.-метод. посіб. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика «Розв’язування проблемних ситуацій»

для визначення рівня когнітивних маркерів

Інструкція. Експериментатор дає кожному учневі карту із ситуацією. «Ознайомтеся із ситуацією та запропонуйте її вирішення».

Приклади ситуацій

1. До класу прийшов новий учень. На першому ж уроці він кілька разів перепитував учителя, бо погано чув частину слів. Дехто з однокласників тихцем сміявся, а інші стали говорити на гарні слова у його адресу. Хлопчик виглядав розгубленим і навіть трохи засмученим. Як могла б завершитися ця історія?

2. У класі діти працювали над груповим плакатом. Дівчинка, яка має аутизм не могла зрозуміти, що саме треба робити, і кілька разів питала однокласників, але діти не зважали на її. Вона почала нервуватися, кричати та уникати участі у роботі. Що можна завершити дану історію?

3. Під час уроку української мови учні читали текст та давали відповіді на запитання. Один хлопчик читав повільніше за інших, і з кожною хвилиною хвилювався все більше. Йому здавалося, що він не встигне нічого зробити й отримає низьку оцінку. Однокласники вже почали здавати роботи, а він ще був на половині тексту. Яким може бути продовження?

4. Під час уроку, коли вчитель пояснювала новий матеріал, один з учнів який має аутизм, встав із за парти та пішов до вікна, зупинився і став дивитися в одну точку не реагуючи на голос вчителя. Декілька учнів почали перешіптуватися, хтось навіть легенько засміявся, бо не розумів, що відбувається. Атмосфера стала напруженою, а інші діти чекали, як вчителька відреагує.

Як би ти завершив цю ситуацію?

Уроки толерантності

Конспект уроку толерантності на тему: « В гармонії разом: урок взаємодії та підтримки. Казка про метелика та пихату жабу»

Мета: Когнітивний компонент: вчити дітей аналізувати вчинки та уявляти себе на місці героїв твору.

Емоційно-ціннісний компонент: розвивати навички практичної взаємодії, вміння розподіляти доручення, домовлятися між собою та допомагати один одному. Проявляти толерантну поведінку у колективі.

Поведінковий компонент: розвивати вміння толерантної взаємодії під час колективної роботи.

Матеріал: ракушка, іграшки жабки, метелика, гусениці, ватман із заготовленими квітами, папір, олівці, ножиці, клей.

Хід уроку

➤ **Вправа-знайомство. Руханка «Я і ти»**
або Вправа «Чарівна ракушка» (учні передають один одному і щось бажать)

➤ **Когнітивний компонент. Ляльковий театр Казка про метелика та пихату жабу.**

Питання для обговорення:

1. Які почуття ви б переживали на місці гусениці?
2. Що б ви відповіли жабам?
3. Чи правильно вчинили жаби по відношенню до гусениці?

4. Як ви оцінюєте вчинок метелика? Які риси характеру йому притаманні?

5. Чи усвідомили жаби, як вони поводитися?

Емоційно-ціннісний компонент. *Колективна робота «Наш квітучий світ толерантності»*

Правила толерантної поведінки під час колективної роботи.

- Ставтеся до думок один одного з повагою.
- Якщо однокласник просить про допомогу – допоможі.
- Шануйте роботу твого товариша.
- Не нав'язуйте свої думки іншому.
- Підтримуйте один одного.
- Будьте ввічливими один з одним.
- Умійте слухати та чути.

Підсумок. Презентація результатів командної роботи.

**Конспект уроку толерантності на тему: «Оксана Драчківська
«Зайчик Нестрибайчик та його смілива мама». Проблеми особливих
дітей у сучасному світі»**

Мета: Когнітивний компонент: вчити учнів аналізувати поведінку головних героїв, зрозуміти стан їхньої душі.

Емоційно-ціннісний компонент: розвивати в учнів уміння співпереживати, емоційно відгукуватися на події, шукати варіанти виходу із скрутної ситуації.

Поведінковий компонент: розвивати вміння толерантного спілкування під час обговорення прочитаного твору, вміння взаємодіяти та домовлятися у процесі створення колективного панно.

Матеріал: ватман, гуаш, пензлики;

Хід уроку

Привітання (вправа-гра «Друзі»)

Я твій друг!	(Показують на себе.)
Ти мій друг!	(Показують на друга.)
І навколо – друзі!	(Розводять руками.)
В мене ніс,	(Торкаються своїх носиків.)
І в тебе ніс,	(Легенько торкаються носика друга.)
Плеснемо в долоні.	(Плескають у долоньки.)
В мене щічки,	(Погладжують свої щічки.)
В тебе щічки,	(Легенько гладять щічки друга.)
Гарні та гладенькі!	
Я твій друг!	(Показують на себе.)
Ти - мій друг!	(Показують на друга.)
Друзі веселенькі!	(Беруться за руки, повільно кружляють)

Когнітивний компонент: Читання казки Оксани Драчківської «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама»

Зайчик народився теплого весняного дня на краю великої лісової галявини, разом з сімома своїми братиками та сестричками.

Всі новонароджені зайченята були однаковими рожевими крихітними клубочками. І доки вони тихенько повзали або спали біля маминого животика, ніхто нічого не підозрював. Коли настав час малюкам потрохи стрибати, з'ясувалося, що одне зайченя не може цього робити. Воно лежало посередині кубельця і дивилося на стривожену маму великими вологими очима.

Мама Зайчиха і тато Заєць дуже засмутилися і покликали лікаря Сову. Лікар швидко прилетів зі своїм великим саквою в пазуристих лапах, оглянув Зайчика і сказав, що, на жаль, той ніколи не зможе стрибати.

То був надзвичайно сумний день для родини Зайців. Мама плакала, тато журився, а всі братики та сестрички Зайчика розгублено припинили.

Наступного дня тато дістав із комори свою скриньку з інструментами і почав щось майструвати. Ще сонце не зайшло, як він показав родині гарний блискучий візок на великих колесах. Тато посадив у нього Зайчика і почав катати по галявині. Зайчик сміявся від щастя, а його братики і сестрички весело стрибали навколо. Навіть мама нарешті припинила схлипувати й усміхнулася.

Минув час, Зайчик навчився сам керувати візком та брав участь у всіх рухливих іграх своїх братиків і сестричок. Він ріс кмітливим, спостережливим та винахідливим і мріяв якомога швидше підрости й піти до лісової школи.

І ось той день настав. Із самого ранку в лісі панував якийсь особливий настрій – було тихо й урочисто. В кожній лісовій домівці збирали до школи малят. Мама вбрала зайченят у новенькі костюми і сукні. Сяяли білосніжні напрасовані комірці, виблискували начищені черевички.

Зайчик-нестрибайчик аж підскакував від нетерпіння у своєму візочку. Він так довго мріяв про цей день, уявляв, яким буде клас, якими будуть учителі, скільки всього цікавого та захопливого розкажуть на уроках.

- Ну все, час виходити, - сказав тато Заєць, поглянувши на годинник.

Семеро малих школярів- зайчиків наділи свої наплічники, а Зайчику-нестрибайчику мама повісила його на візок.

Рушили. Попереду йшов тато, штовхаючи перед собою візок, а за ним весело підстрибували решта малюків. Спершу вони йшли рівною, добре протоптаною стежкою. Проте невдовзі стежка почала петляти і спускатися донизу. Тато Заєць ледве стримував візок, аби той не покотився в яр. Кілька разів на похилій доріжці візок ледь не перевернувся. Зайчик-нестрибайчик, досі бадьорий і балакучий, припинив і занурився у свої думки, ніби передчуваючи щось недобре.

І ось, коли до школи залишилася якась сотня метрів, шлях родині Зайців перегородив струмок. То був не такий уже й великий струмок, зайченята легко його перейшли, перестрибуючи з камінця на камінець.

Усі, крім Зайчика-нестрибайчика. Навіть з татовою допомогою візок не зміг здолати цієї перешкоди. Хвилину тато міркував, а тоді сказав зайченятam, які вичікувально дивилися на нього з протилежного берега струмка:

- Біжіть самі до школи, тут уже зовсім близько. А ми повертаємося додому... І покваптеся, бо спізнитесь.

Школа справді булав же близько, бо коли тато Заєць і Зайчик-нестрибайчик почали підійматися на пагорб, із якого щойно спускалися, вони почули, як пролунав шкільний дзвоник.

- Сподіваюся, діти встигли, - тихенько промовив тато.

А Зайчик-нестрибайчик нічого не сказав. Його маленьке сердечко стиснулося від болю й образи, і він заплакав.

Коли тато і малюк повернулися додому, їх на порозі чекала мама Зайчиха. Їм навіть не довелося пояснювати: материнське серце саме все відчувало і збагнуло.

Весь день мама Зайчиха втішала і забавляла Зайчика-нестрибайчика. Надто коли зі школи повернулися веселі та галасливі зайченята. А

наступного дня вона вдягнула свою найкращу сукню і вирушила до Лісової Управи.

В Управі було гамірно та метушливо. Всюди снували звірі в ділових костюмах, із теками та папірцями. Ніхто не зважав на маму Зайчиху, спритно оминаючи її у вузьких коридорах.

Нарешті, на другому поверсі, вона знайшла кабінет із написом «Голова Управи» і постукали у двері.

- Хто там? – запитав роздратований і грубий голос.

Замість відповіді мама Зайчиха відчинила двері та рішуче увійшла.

- Добрий день, насамперед увічливо привіталася вона. – Нам потрібен міст через струмок біля школи. А ще нова дорога вздовж Великого яру.

Голова Управи, поважний пан Ведмідь, якимось одразу збагнув, що ця пані не жартує і вислухати її потрібно уважно.

За кілька днів зайченята прибігли зі школи... Навіть не прибігли, а примчали з радісними криками:

- Мамо, мамо, будують міст! – вигукували вони хором.

Невдовзі Зайчик-нестрибайчик почав відвідувати школу разом зі своїми братиками і сестричками. Він був найкращим учнем, отримував найвищі оцінки з усіх предметів. Навіть на фізкультурі не пас задніх, бо навчився вправно рухатися на своєму візку і дуже добре грав у баскетбол.

Одного дня учитель фізкультури пан Кабан влаштував на уроці естафету, і перемогла команда, в якій був Зайчик-нестрибайчик, бо його візок виявився прудкішим за лапки всіх інших звірят у класі. Відтоді всі діти хотіли бути в одній команді із Зайчиком-нестрибайчиком.

А коли вчителька мови та літератури пані Лань організувала театральний гурток, Зайчик-нестрибайчик першим туди записався, бо ледь не з народження таємно мріяв про сцену. Коли ж він під час вистав натхненно читав монологи, всі завмирили, і ніхто наче й не помічав, що юний актор сидить у візку.

Траплялося всяке в шкільному житті Зайчика-нестрибайчика. Як усі діти, він був трохи бешкетником і не цурався різних пригод.

Якось друг Борсук підбив його та ще декількох школярів на таємну вилазку в Глибокий ліс. Він казав, що знає дорогу до секретної галявини з чарівним озером, у якому вода була тепла цілий рік і можна купатися. Хоча звірята добре розуміли, що візок не проїде крізь хащі, все ж вирушили в похід. Вони рухалися стежкою, доки це було можливо. Коли ж стежка закінчилася, то всі по черзі несли Зайчика-нестрибайчика на плеча, залишивши візок посеред лісу. На жаль, усе закінчилося тим, що друзі заблукали, і їх пів ночі розшукувала команда вовків-рятувальників. Окремо довелося ще й візок шукати. Відтоді Зайчик-нестрибайчик став розважливішим та слухнянішим.

Але це зовсім не кінець казки. Бо мама Зайчиха, подбавши про свого сина, вирішила не зупинятися і допомагати іншим лісовим звірятам.

Так у лісі з'явився перший ліфт — на дереві, де жила білочка з хворими лапками. А потім на головній лісовій вулиці встановили новий звуковий світлофор, і незрячий їжачок міг тепер безпечно переходити вулицю. І всі малі кротенята, яких досі навчала вдома їхня мама, почали ходити до школи й залюбки слухати уроки.

Згодом учителі лісової школи вивчили мову жестів, і кілька звірят, які дуже погано чули, також стали школярами.

Більше ніхто у лісі не почувався самотнім і забутим. А маму Зайчиху за кілька років обрали головою Лісової Управи. Вона перенесла свій кабінет на перший поверх і повісила на дверях табличку «Ласкаво просимо ВСІХ».

➤ **Дискусія за опорними питаннями:**

1. Що сталося в сім'ї зайців?
2. Чим засмутив лікар Сова батьків?
3. Що змайстрував тато Заєць для хворого зайчика? А що б ви запропонували у такому випадку зробити?
4. Яким ріс Зайчик-нестрибайчик?

5. Чому зайчик не зміг дібратися до школи?
6. Як ви думаєте, що відчував Зайчик, не пішовши до школи?
7. Що зробила мама Зайчиха? Що б ви зробили на місці Зайчихи?
8. Чому невдовзі маму Зайчиху обрали головою Лісової Управи?
9. Що, на вашу думку, означав напис на дверях її кабінету «Ласкаво просимо ВСІХ»?

Кожен з нас є індивідуальним та має свої особливості. Але незважаючи на це, ми усі є частиною суспільства. Діти з інвалідністю також здатні переживати, радіти, бути творчими та активними. Тож сьогодні давайте спільно виготовимо панно «Ми всі різні, ми всі рівні» за допомогою наших долоньок.

Поведінковий компонент. Створення панно «Ми всі різні, ми всі рівні»

Підсумок: презентація роботи.

Конспект уроку толерантності на тему: «Спортсмени-паралімпійці — приклад стійкості та незламності»

Мета: Когнітивний компонент: ознайомити учнів з історією організації Паралімпійських ігор, видатними українськими паралімпійцями.

Емоційно-ціннісний компонент: виховувати почуття гордості за сильних духом спортсменів-паралімпійців, бажання брати з них приклад у скрутних життєвих ситуаціях, розуміння складності їхнього шляху до успіху.

Поведінковий компонент: розвивати вміння толерантного ставлення до людей із особливостями розвитку.

Матеріал: презентація, відео матеріал про спортсменів-паралімпійців, кольорова кулька

Хід уроку

Привітання

➤ **Вправа «Побажання».** Діти стають в коло і по черзі щось бажають своєму сусідові збоку, передаючи по черзі кольорову кульку.

Когнітивний компонент.

Робота з прислів'ями. Потрібно пояснити значення прислів'їв.

- ❖ Хто пішки ходить, той довго живе.
- ❖ Хто спортом займається, той сили набирається.
- ❖ Хто любить спорт, той здоровий і бадьорий.
- ❖ Ранок зустрічають зарядкою, вечір проводжають прогулянкою.
- ❖ Немає нічого корисніше ранкового сонця.
- ❖ Знай і пам'ятай про одне — свіже повітря корисне перед сном!
- ❖ Хто вправно б'є по м'ячу, тому все по плечу.
- ❖ У змаганні перший той, хто щоденно йде вперед.
- ❖ Роби зарядку до старості років.

Сьогодні ми з вами поговоримо про людей, яким особливо потрібна наша увага та підтримка. Це люди з особливими потребами. Незважаючи на свою хворобу, вони здатні жити повноцінним життям і навіть добиватися

успіхів. Ми не даремно сьогодні розпочали наш урок з прислів'їв про спорт. Як не дивно, але саме у цьому виді діяльності люди з особливими потребами досягають вершин.

Паралімпійські Ігри - міжнародні змагання спортсменів з інвалідністю. Поклав початок всесвітніх змагань англійський лікар реабілітаційного госпіталю в Сток-Мандевілл, Людвіг Гуттман. Область його діяльності - нейрохірургія, а саме - допомога постраждалим під час Другої Світової Війни солдатам з травмами спинного мозку. Гуттман вважав, що навіть настільки серйозні травми не перешкода для занять спортом і в 1948 році провів перші змагання серед ветеранів. З тих пір ігри проводилися щороку.

Серед паралімпійців є дуже багато наших українців. Давайте розглянемо їхній шлях до успіху

1. **Марина Мажула** – волинська паралімпійська спортсменка. Має генетичне ураження хребта та ніг, через це пересувається на інвалідному візку. З серпня 2016 року займається академічним веслуванням, а з березня 2017 року – параканое.

Перші кроки у великому спорті робила під керівництвом тренера викладача І.Л. Кириченко. У 2017 році у березні місяці Марина вперше прийшла на своє тренування. Сіла в байдарку, а вона хитається вправо-вліво. Тримати рівновагу ще не вміла і шубовснула у річку, де ще плавали крижини. Але нічого: відігралася, посушилася і знову прийшла на заняття.

У нелегкий для країни час Марина Мажула здобула «золото» на чемпіонаті світу-2022 з веслування на байдарках і каное, який відбувся в місті Галіфаксі, що в Канаді. Спортсменка показала час 51.86 с, випередивши одну зі своїх основних суперниць.

Історія Марини показує, наскільки важлива в роботі наполегливість та праця. Вона тренувалася цілий рік, поки не навчилася бути з байдаркою цілісним організмом. Через місяць уперше взяла участь у змаганнях.

2. **Марина Піддубна** – українська плавчиня, призер Літніх Паралімпійських ігор. Майстер спорту України міжнародного класу.

Саме наполегливість та сила волі не спинило дівчинку на шляху до перемоги у власному житті та спорті. Разом з тренером вони починали змагатись у рамках Всеукраїнської спартакіади для дітей з інвалідністю «Повір у себе», де юна спортсменка неодноразово ставала чемпіонкою на різних дистанціях та поставила рекорд Спартакіади.

Оксана Воронцова, її тренер, так каже про свою вихованку: «Марина – дуже вихована, дуже начитана, має гарне почуття гумору, що допомагає боротись з великими навантаженнями. Ще що вражає мене в Маринці – неймовірні людські відносини з суперниками – програючи чи виграючи – вона радісно спілкується зі всіма учасниками змагань. А на дистанцію виходить серйозна, з націленістю на переможну боротьбу».

Попри проблеми із зором, Марина навчається на 4 курсі Національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (м. Харків), фах – іноземна філологія.

3. **Юлія Паєвська** – парамедик з позивним «Тайра». Завдяки

спорту та творчості (Юлія ще й дизайнер) жінка долає не лише стрес війни, але й наслідки травми кульшових суглобів.

«Ці Ігри – можливість відновити сили, форму. Згадати, що я жива, не просто машина для якихось маніпуляцій. Поспілкуватися з друзями, яких я рідко бачу. Бо вони або на різних кінцях фронту, або на гражданці. Це можливість довести собі, що не все пропало. Що ми нескорені, як наша Україна», неодноразово згадує Юлія. Думки Юлії про Ігри Нескорених: «Такі ігри – не тільки фізична, але й психологічна реабілітація. Що набагато важливіше,

– пояснює парамедик. – Хлопці іноді повертаються після поранень і не можуть знайти собі місця, відчують обмеження, вони впадають у відчай. А спортивні заняття дуже ефективні в подоланні ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). На сто відсотків нормальними людьми, як громадяни з вулиці, ми уже не будемо. Але адаптуватися можемо. Через спорт ти постійно долаєш себе».

4. Максим Крипак – український плавець, спортсмен, який здобув найбільше медалей на Паралімпіаді-2020 у Токіо. Народився з вродженими порушеннями опорно-рухового апарату – має проблеми з правою ногою.

«Тільки після першої медалі я зрозумів, що все можливо, треба просто викладатися. На чемпіонаті світу перший день для мене погано склався – я був четвертий. Це мене і розсмішило, і налякало. Я засмутився, але зрозумів, що сам зробив помилку. І тому на наступний старт мені потрібно буде трохи по-іншому налаштуватися та виправити ці помилки. В результаті наступного дня все вийшло», – пригадував перші перемоги Максим Крипак у 2020 році. Максим Крипак є прикладом людини, яка змогла подолати соціальний бар'єр, коли перейшов у паралімпійську збірну. Микола Морозов казав: «Спорт – це биття твого серця, твоє дихання, твій ритм життя». Спочатку Максим захопився плаванням для реабілітації, а згодом це стало його професією.

5. Ярослав Окапінський – це призер чемпіонату Європи з легкої атлетики 2018 та 2019 років. Вихованець Волинського регіонального центру з фізичної культури і спорту інвалідів «Інваспорт», у складі національної збірної представляє Україну.

З дитинства Ярослав мріяв займатися спортом. І мрія здійснилася. Зростав хлопець, як і всі сільські діти. Лише хвороба час

від часу нагадувала, що він особливий. Та маючи наполегливий, по-суті, спортивний характер, десь у років дев'ять підліток розпочав свої заняття – спочатку футболом, далі – легкою атлетикою. Під час чергової реабілітації тренер футбольної команди, запропонував юнаку стати учасником Всеукраїнської олімпіади з легкої атлетики «Повір у себе».

Емоційно-ціннісний компонент. Гра «Назви одним словом».

Переглянувши відео презентацію про деяких представників паралімпійського спорту, яким одним словом ви б їх охарактеризували. Це має бути слово-асоціація цієї людини з кимось або чимось.

**Варіанти відповідей:* дуб, орел, козак, сталь, океан, лев і т.д.

Поведінковий компонент. Написання спільного листа спортсмену-паралімпійцю. У сучасному світі ми майже перестали писати один одному листи, оскільки маємо швидші способи спілкування. Але отримані листи можна довго зберігати, знову і знову перечитувати, переживати приємні емоції при цьому. При написанні листа ми ретельно розмірковуємо над послідовністю викладу думки, обмірковуємо доречність кожного факту чи виразу, добираємо доречні слова. Пропоную сьогодні написати спільного листа спортсмену-паралімпійцю.

Для цього ми продумаємо план листа:

- Про що ми хочемо написати?
- Як краще описати наші емоції після ознайомлення з історією успіху спортсмена?
- Чого б ми хотіли навчитися у неї чи нього?
- Яким словами ви б хотіли підтримати спортсмена та подякувати за силу їхнього духу, міць і нескореність?

Підсумок. Учні зачитують свої листи.

ДОДАТОК В

Вправи, ігри, прийоми та форми роботи для виховання толерантного ставлення у здобувачів освіти

Вправа «Пелюстки толерантності»

Кожен учень має назвати рису характеру, притаманну толерантній людині, і придумати ситуацію, у якій вона проявляється. Разом діти утворюють коло у вигляді пелюсток квітки.

Техніка «Дерево доброти»

Мета: вчити дітей приймати рішення, як можна допомогти людині, яка має проблеми зі здоров'ям.

На дошці висить шаблон дерева. Діти по черзі прикріплюють зелені листочки, на яких пишуть, як вони можуть проявити доброзичливе ставлення до слабкої людини.

Гра «Ланцюжок толерантності»

Мета: спонукати дітей до мовленнєвого розвитку, називати риси характеру притаманні толерантній людині.

Діти по черзі на кожну букву слова толерантність називають рису характеру і утворюють ланцюжок на дошці.

Гра «Подаруй посмішку»

Мета: розвивати почуття доброзичливості, увагу один до одного.

Діти стають у коло. Вчитель пропонує їм передавати один одному у долоньках уявну посмішку.

Гра «Невидимий шлях»

Мета: вчити дітей допомагати людям, які мають порушення зору.

Діти працюють у парах. Один учень із зав'язаними очима, інший, використовуючи вказівки, допомагає йому орієнтуватися в класі.

Гра «З яким кольором у мене асоціюється слово толерантність?»

Мета: визначити розуміння поняття толерантність.

Перед учнем можна покласти конструктор певних кольорів. Коли вчитель запитує про толерантність, діти мають підняти фігурку того кольору, з яким у них асоціюється це слово.

Вправа «Чарівна мушля»

Мета: спонукати дітей до мовлення та взаємодії один з одним.

Діти, у мене є чарівна мушля, яку мені передали з далекого Середземного моря. Вона виконує бажання. Давайте ми разом щось побажаємо один одному.

Дидактичний гра «Мій друг»

Мета: розвивати вміння бачити сильні та слабкі сторони свого товариша.

Діти утворюють групи. Кожна група на ватмані малює образ свого друга, який має певні особливості розвитку, і показує його сильні та слабкі сторони.

Техніка «Чарівний світ жестів»

Мета: вчити дітей допомагати людям, які мають порушення слуху.

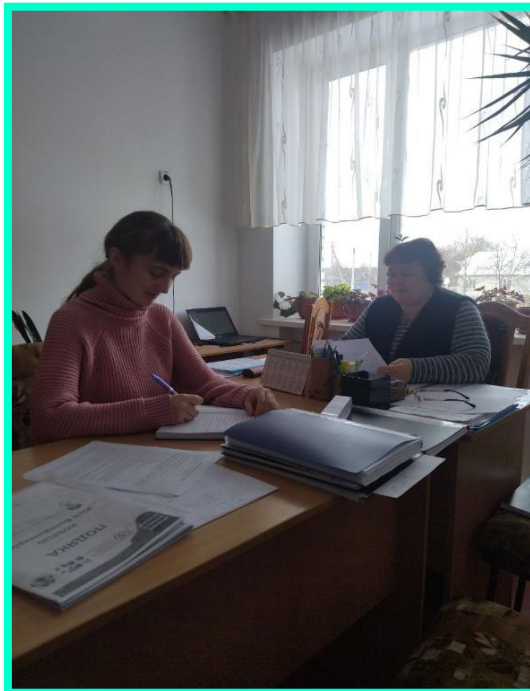
Діти уявляють, що потрапили у світ, де не можна говорити. На всі запитання відповідають жестами та мімікою. Наприклад, показують, де знаходяться речі в кімнаті тощо.

ДОДАТОК Г

**Взаємодія учнів із дітьми з ООП за допомогою колективної
форми роботи**

Проведення круглих столів із педагогами

ДОДАТОК Д

Індивідуальні заняття педагогів з дітьми з ООП

